

Beytülmaqdis'in İşgali ve Bilgi Krizi*

Khalid el-AWAISI*

The Intellectual Nakba and the Occupation of Bayt al-Maqdis

Citation/©: El-Awaisi, Khalid, (2019). The Intellectual Nakba and the Occupation of Bayt al-Maqdis, Milel ve Nihal, 16 (1), 143-174.

Abstract: Numerous catastrophes have consecutively befallen within the last century in the Holy Land. The Nakba or catastrophe is connected in the collective memory to the formation of the Zionist state in Palestine in 1948. However, the Nakba of the occupation of this land can be traced back thirty years earlier and namely to the British occupation in 1917 with the help of some of their Arab allies amongst others. Prior to the occupation of the land, the minds were occupied in what could be called the Intellectual Nakba or crisis in knowledge. This was manifested through coercive persuasion in the reshaping of identities and concepts. Thus radically changing and manipulating the thoughts of the local inhabitants turning the enemy into a friend, and one's own brethren into a foe. This article deals with the idea of the Intellectual Nakba and how the mind was occupied before the land, as well as tracing the emergence of the term "Nakba" and its early use. This article thus diagnoses and presents the symptoms of this phenomenon by extrapolating instances of its manifestation. Consequently, tracing how countless people were deceived into applauding and welcoming the colonialist occupation of their own lands before being awoken to the existential threat it poses on their presence in their land and eventually revolting and fighting against the colonisers. The author concludes that the occupation of the land was a consequence to the occupation of the mind. In turn, to end of the occupation of the land an intellectual revolution would first need to take place freeing the minds from the shackles of colonialism and from being subservient to west.

Keywords: IslamicJerusalem, Nakba, Palestine, Zionism, Nationalism.

---

* Tercüme ve tashih yardımları için Doç. Dr. Enver Arpa'ya ve Büşra Özdemir'e teşekkür borçluyum.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı [khalid.elawaisi@asbu.edu.tr].

Atıf/©: El-Awaisi, Khalid, (2019). Beytülmağdis'in İşgali ve Bilgi Krizi, Mîlel ve Nihal, 16 (1), 143-174.

Öz: Beytülmağdis topraklarındaki krizler geçen yüzyılda arka arkaya meydana geldi. Kriz, toplumsal hafızada 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde Siyonizm'in varlığının teşekkülüne bağlanmaktadır. Fakat işgal krizi, İngilizlerin, Araplardan ve diğer destekçilerinden aldığı destekle 1917'de bu bereketli ve mukaddes topraklara girmesi ile başladı. Bunun üzerinden otuz yıl geçmiş olmasına rağmen kimlik ve kavramlar üzerinde yoğunlaşan bilgi krizi ise toprak işgali krizini geride bırakmış bulunmaktadır. Toprak sahiplerinin fikirlerinde köklü değişiklikler gerçekleştiren bu düşünce akımı, düşmanı arkadaş, kardeş ve dostu ise düşman yapmıştır. Bu makale, toprak işgalinden önce yaşanan fikir işgalini, bunun yarattığı Bilgi Krizi'ni ve bu kavramın ortaya çıkışını ele almaktadır. Ortaya çıkan düşünsel krizin türlerini; pek çok kişinin, bu topraklardaki varlığına oluşturduğu tehdidi düşünüp buna karşı çıkması gerekirken sömürgeciye nasıl alkış tutarak ve zılgıt çekerek ihanet içerisinde bulduklarını ortaya koyarak bunun çarelerini bulmaya çalışmaktadır. İncelemede toprak işgalinin zihin işgalinin bir neticesi olduğu, toprak işgalini sona erdirmenin, önce akılları sömürgecilerin işgalinden ve Batı hayranlığından kurtaracak bir zihinsel dönüşümle ancak gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Beytülmağdis, Nekbe, Filistin, Siyonizm, Milliyetçilik.

Giriş

Yaklaşık yetmiş yıl önce Beytülmağdis ve Filistin topraklarının büyük bir bölümü Siyonistler tarafından işgal edildi. Bu işgalden önce bu toprakları 1917 yılında bazı Araplardan ve diğer Müslümanlardan aldıkları destekle Osmanlılardan gasbeden İngilizlerin gerçekleştirdiği başka bir işgal var ki bundan daha tehlikelidir. Bu İngiliz işgali, toprak işgali krizinin başlangıcını oluşturmuştur. Onlar bu işgalle Siyonizm işgaline zemin hazırlamışlardır. Hatta Müslüman doğuya hakimiyet sağlamaya yönelik Batılı sömürü projelerinin bir parçası olarak devletin tüm kurumlarını ve altyapısını bu oluşum için hazırlamışlardır. İngilizler; bu hedeflerini gerçekleştirmek için bazı Arapları çeşitli vaatlerde bulunarak kandırıp kendi kamplarına katılmaları ve din kardeşleri olan Osmanlılara karşı kendi saflarında savaşmaları için kavmiyetçiliği kullanma konusunda başarılı olmuşlardır. İngilizler, Beytülmağdis'e girerken 'kurtarıcı' gibi karşılanmışlardır. Hatta onları sevinçle karşılayan ve bunun için methiyeler düzen pek çok önde gelen kişi bunu "Türk İşgali"nden kurtuluş olarak dile getirecek kadar ileri gittiler. Bunlar bir süreye kadar, kendi zihinlerinde ihdas ettikleri bu krizin farkına varamadılar. Hatta bunların bir kısmı, asıl bela olan İngilizlere güvenmeye,

Siyonistlerin kendilerine verdiği zararı defetmek için onlara sığınmaya, kendilerinden insaf dilenmeye devam etmektedirler. Ancak insanlar İngilizlerin ve Siyonistlerin planlarına karşı yaşanan nisbi bir bilinenmeden sonra işğaliye karşı direnmeye, "Burak" ve "Kassam" devrimleri gibi birkaç devrim gerçekleştirmeye başladılar.

Siyonist işğalci, bilginin ve bilincin önemini kavramaya başladı ve bilgi kaynaklarına hakimiyet sağlamak, yazma eserleri ve kitapları almak suretiyle Filistinlilerin ilmî yönden ilerlemelerini engelleyerek bunun yok edilmesi için çalıştı. Buna karşılık bilgi üretip dünyaya yayan bir niversitenin kurulmasıyla Siyonistler arasında bilgi altyapısının inşa edilmesi sağlanmış oldu. Bunu yaparken amaçları işğalcinin gaspı varlığını meşrulaştıran yeni bir söylem yayarak bölge tarihini değiştirmeydi. Toprak işğaliyle birlikte Filistinliler nezdinde bilgi tahribatı içi de tamamlanmış ve Siyonist devlete hukuki, tarihî ve siyasi meşruiyet kazandıran çeşitli propagandalarla Siyonistlerin bu topraklarda daha fazla hak sahibi olduğunu dile getiren söylemin ne çıkarılması sağlanmış oldu. Siyonistler, söylemlerini ne çıkarma konusunda herhangi bir alternatif söyleme kıyasla hâlâ nde bulunmaktadırlar. Hatta günümüzde Müslümanların saflarındaki siyasilerden ve edebiyatçılardan birçoğunun kendi bakış açılarını Arap ve İslam dünyasında savunmak üzere görev yapmalarını sağlamış bulunmaktadırlar. Bugün Amerika'nın elçiliğini Kudüs'e taşımasının ardından pek çok İslam ülkesinde gördüğümüz durum budur.

Bu makale, Beytülmakdis'in işğalinde ortaya çıkan krizin farklı tezahürlerini ortaya koyarak bilgi krizinin tarihi boyutunu, günümüze kadar uzanan etkilerini ele alacak; zihin işğalinin toprak işğaline öncülük ettiğini hatta onun kaçınılmaz bir sonucu olduğunu gösteren delilleri tartışacaktır.

Nekbe (Kriz/Büyük Felaket) Terimi

"Nekbe" terimi Mısırlı şair Ahmet Muharrem tarafından geçen yüzyılın otuzlu yıllarında Filistin toprağının kaybedilmesi anlamında kullanılmıştır. şair, Siyonistlerin Filistin topraklarını işgal etmesinden üç yıl önce 1945 yılında vefat etmiştir. O, bu hususta öncülük

etmişti ve bu kavramın yeniden üretilmesi onun bakış açısıydı.¹ “Filistin Krizi (Nekbe)” olarak isimlendirdiği kasidesinde Balfour Deklarasyonuna işaret etmiş ve şöyle demiştir:

يا فلسطينِ اصطلبيها نكبةً
هاجها للقوم عهدٌ مضطرم²

Ey Filistin krizle ısın

Duyguları kabarmış bir kavmin ahdi coşuyor.

İngiltere'nin, Filistin'i Yahudilere verme açıklaması, krizin başlangıcı olmuş ve etkisinin artmasını sağlamıştır. Şair bu ilk krizin, başka bir krizin de geleceğinin göstergesi olduğunu gözden kaçırmamıştır. Buna şu mısralarla işaret etmiştir:

فكأننا منهما في ملتقى
نكبةٍ تطعى، وأخرى تستجم³

Sanki ikisi tek bir buluşma yerindeydi

Bir kriz coşarken diğeri dinleniyordu.

Şair, gaflet ve cehaletin bu krizin ortaya çıkışının ve hakların idrak edilmemesinin başlıca sebebi olduğuna da işaret etmek üzere şöyle demiştir:

ليس بالمدركِ حقاً غافلٌ
نام، والأحداث يقظى لم تتم.

Gerçek müdrük gafil ve uyku içinde olmaz

Olaylar uyanık ve uykudan uzak iken⁴

Bu çabalar, ilk defa kriz kavramına işaret eden, onu gaflet ve cehaletle irtibatlandıran, olaylar peşpeşe yaşanırken yaşanmakta olanlar hakkında uyuma derecesinde gaflet içerisinde bulunmakla irtibatlandıran çabalar idi. Tüm bunlar, Beytülmakdis'in İngilizlerce işgalinin hemen ardından bu toprakların Siyonistlere teslimi gerçekleşmeden bir süre önce Mısırlı Müslüman şairin zihninde açık bir şekilde yer edinmiştir.

Tarihsel açıdan baktığımızda ise Siyonistlerin 1948 yılında birkaç ay içinde Filistin topraklarının çoğunu işgal etmesi üzerine Suriyeli tarihçi Kostantin Zerik'in, “Ma'na'n-Nekbe” (Krizin Anlamı) başlığıyla bir kitap yazdığını görüyoruz. Aynı yazar, 1967 krizinden sonra “Ma'na'n-Nekbe Müceddiden” (Yeniden Krizin Anlamı) isimli

¹ Semir Atiyye, *Divanu'l-awda*, Tecammuu'l-Awda el-Filistînî, (Dimeşk, 2008), s. 52.

² Atiyye, *Divanu'l-awda*, s. 57.

³ Atiyye, *Divanu'l-awda*, s. 57.

⁴ Atiyye, *Divanu'l-awda*, s. 58.

bir kitap daha yazmıştır. Yazar, bölge tarihinde bu iki zor dönemde Arap dünyasının genel görünümünü açıklamaya ve analiz etmeye çalışmış ve bu krizlerin sebeplerini incelemiştir. 1967 krizinden sonra kaleme aldığı kitapta en önemli sebebin Arapların ilmî açıdan gerilemesi, Siyonistlerin ise bu alanda öne geçmesi olduğunu vurgulamıştır. Kitabın yarısına kadar ilmî gerileme sorunu üzerinde durarak, ilmin ekonomik, siyasi ve hatta askerî vb. alanlarda gücün kaynağı olduğunu savunmuştur. Tam ve kapsamlı bir devrimin, bilimsel ve üretken bir toplum inşası için köklü bir değişimin gerekliliği üzerinde durmuştur.⁵ Zerik, ikinci kitabında 1948 krizi ile ilgili yazdıklarının hâlâ devam ettiğini vurgulamıştır. Krizin geçmediğini, tam aksine devam ettiğini dile getirmiştir. Bundan dolayı araştırmaların köklü, kapsamlı ve uzun vadeli çözümler olması gerektiğini ifade etmiştir.

"Nekbe" terimi, bu kullanımından sonra Arap ve Filistin çevrelerinde yaygın olarak kullanılmaya başladı. Makdisli tarihçi Arif el-Arif, 1956 yılında yazdığı kitabına "*En-Nekbetü'l-Filistiniyye ve'l Firdevsu'l-Mefkûd*" ismini koydu. Bu terim bundan sonra daha da meşhur olmuş, hatta Siyonizm'in kuruluş tarihi ve Filistin krizinin başlangıcı ve kaybının yıldönümü olarak her yıl anılmaktadır.

Bilgi Krizi

Beytülmağdis'in işgali sadece sömürgeci Batı'nın elinden olmadı. Bu işgal, aksine bazı Arapların ve Müslümanların Batılılara yaptığı yardımlarla gerçekleşti. Bu Araplarla beraber Hintli ve Mısırlı Müslüman askerler de İngiltere ordusunda bulunuyordu. "Büyük Arap Devrimi" olarak isimlendirilen devrim aslında "Büyük Arap İhaneti"⁶ olarak isimlendirilmeyi hak ediyor. Zira buna kalkışanlar, işgalcilerin kendilerine insafli davranacağını zannederek din ve akide kardeşlerine karşı onlarla anlaştılar. Ancak burada bütün Arapların Osmanlı Devleti'ne ihanet etmediğine de işaret etmemiz gerekiyor. Zira onların çoğu bu ittifaka katılmayı reddedip işgalcilere karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. "İngiliz Başbakanı David Lloyd George'un belirttiği gibi, Arapların çoğu, Türk yöneticileri

⁵ Kostantin Zerik, *Ma'na'n-Nekbe Müceddeden*, (Beirut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1967), ss. 12-18.

⁶ Bu başlık Ahmet Raif'in kitabına aittir, *el-Hıyanetül-Arabiyyetü'l-kübra: Kitabü'l Haşimiyiyim el-esved min Şerif ila'l-Melik*, (Yy., ez Zehra li'l-İlami'l-Arabi Kısmü'n-Neşr, 1992).

için savaştı. Faysal'ın Arabistan'daki taraftarları, bir istisnaydı.”⁷ Üstelik bu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasetinde hayat bulan ve Arap milliyetçiliğini körükleyen Turancı Türk milliyetçiliğinin yayılmış olmasına rağmen gerçekleşti. Zira İngilizlerin Beytülmakdis'i işgal etmelerinden önce Arap milliyetçiliğinin yayılması, Türkleştirme siyasetine ve İttihak ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı Devletinde ve özellikle Şam bölgesinde yaptığı zulümlere bir tepki olarak gerçekleşmişti.

Bununla birlikte Araplar, Filistin meselesinde krizin başlangıcından beri tam bir hezeyan içerisindeydiler. Hatta Zerik'in de işaret ettiği gibi, işgalci İngiltere'ye yaptıkları yardım işgale sebep olmuştur. Zerik şöyle diyor: “İngilizler orayı tek başına işgal etmedi, aksine onlarla anlaşan Arapların ortaklığıyla ve ülkelerinin özgürlüğü için meşhur büyük deorimini bahşetmeleriyle işgal ettiler.”⁸ İddia ediyorum ki Siyonistlerin bu toprakları işgali veya kendilerinden önceki işgalciden teslim alması değil İngilizlerle yapılan bu ortaklık Filistin davasındaki krizin başlangıcıydı.

Kriz, senin ülkeni aynı dine mensup olanlardan alıp özgürleştirdiğini zannedip başka bir kavme teslim etmen, onlar tarafından işgal edilmesine yardım etmendir. Bundan dolayı kriz akılda ve fikirde başlayıp bölgenin tarihi ve uygarlığıyla uyuşmayan Batılı fikirlerin ithal edilmesiyle devam etmiştir. Fakat aklın krizi ve cehaleti ya da yeniden programlanması, “sömürgecinin” çıkarları doğrultusunda yapılandırılması ve bunun kendisinin yararına olduğuna, düşmanın samimi bir dost, din kardeşinin kötü bir düşman olduğuna ikna edilmesidir.

Bu durum, ilk işgalci ile bitmedi, aksine ilk günden itibaren cahilleştirme politikalarıyla pek çok kavramı ve bilgiyi hâlâ değiştirmeye devam eden ikinci işgalciyle devam etti. Bu yüzden, pek çok işte bir kaynağa dönüşen bilgiyi dönüştürmeye ve cahilleştirmeye yoğunlaşan bilgi krizi, toprak işgali krizinin önüne geçmiştir. Böylece akıl işgal edilmiş oldu ve onunla beraber dil, işgalcinin yarattığı kavramları tekrar eder hale geldi. Oryantalistler ve Siyonistler bilgiyi dönüştürmeye ve üretmeye devam ettiler. Onların üretimleri, Dünya ölçeğinde Filistin ve Beytülmakdis meselesinde baş kaynağa

⁷ Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kadir Çandarlıoğlu, *Araplar bize ihanet etti, bizi arkadan vurdu yalanı – Şerif Hüseyin meselesi*, Belgelerle Gerçek Tarih, <http://www.belgelerlegercektarih.com> (Erişim tarihi, 21.03.2019).

⁸ Konstantin Zerik, *Ma'na'n-Nekbe*, s. 72.

dönüştü. Bu durum, genelde uluslararası alanı, özelde ise İslam dünyasını tehlikeli bir şekilde etkilemeye; aklımızı, fikrimizi, eğitimi, kültürümüzü ve kimliğimizi şekillendirmeye başladı.

Oryantalistler, Müslümanlar nezdinde genel kabul gören pek çok hususta şüphe uyandırmayı başardılar. Müslümanların ülkelerini işgal etmeden önce İslami kaynakları dikkatli bir şekilde incelediler, böylece işgalden sonra bu ülkeleri rahatlıkla yönetip halklarını kendi adaletsiz hükümlerine tabi tuttular. Beytülmağdis ve Filistin'e gelince İngiliz ve Siyonist işgalinden sonra Beytülmağdis ve Müslümanlar arasındaki bağlantıyı zayıflatmaya odaklanan birçok çalışma yapıldı. Oryantalistlerin ve İsraililerin yaptığı bu çalışmaların tehlikesi, Beytülmağdis'in ve onun İslam'daki yerinin önemini azaltma ve İslami kaynaklar hakkında şüphe uyandırma yönündeki ciddi ve sinsî girişimlerinde yatar. Bu çalışmalar ayrıca hakikatleri gizlemek, Beytülmağdis ve bölgenin tarihini tek taraflı bir bakış açısıyla akademik ve ilmî bir kılıf altında yeniden yazma hedefine yönelik olarak yapılmaktadır ki kabul görsün ve kaynak olsun.

Buna karşılık Müslümanların yazdıkları şeylerin çoğu bilimsel metodolojiden yoksun ve İslam ülkelerinde yaşayan araştırmacıların etkilendiği sosyal, ekonomik ve siyasi durumun oluşturduğu duygusal tarafa odaklanmaktadır. Bilgi boyutunun ihmal edilmesi ve diğer boyutları ile meşgul olmanın bir sonucu olarak, bizim düşüncelerimiz başkalarının düşünsel bilinçleriyle kuşatılmıştır.⁹ Maalesef başka medeniyetlere teslim olmanın kurbanı olduk ve onları alkışlar hale geldik.

Öyleyse başlangıç noktamız, aklı özgürleştirmek ve onu işgalcinin kavram ve fikirlerinin zehrinden arındırmak, bilgi krizini yok edip bilgi devrimine gitmek olmalıdır. Abdulfettah el-Awaisi tarafından başlatılan "Beytülmağdis Bilinç Projesi"nin yapmaya çalıştığı şey tam olarak budur. Bu amaçla "bilgi krizi" terimi için bir çerçeve oluşturmuş ve 2014 yılından beri bunu kullanmaktadır. Bu proje aslında 1994'teki başlangıç döneminden bu yana Beytülmağdis alanındaki akademik çalışma boşluğunu doldurmaya ve bilgi devriminin liderliğini sağlayıp bilgi krizini gidermeye çalışıyor.¹⁰

⁹ Abdulfettah el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbeli: Nemazicu Beytülmağdis li tefsiri'l-ehdasi'l-mu'asire ve tevcihihâ*, (Cezayir: Daru'l-Halduniyye, 2013), s. 29.

¹⁰ Beytülmağdis Bilinç Projesi için bkz. el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbeli*.

Bilgi Krizinin Tezahürlerinden Örnekler

Yukarıda belirttiğimiz gibi krizin başlangıcı, Batılı “sömürgeci” devletlerle anlaşmak ve özgürlük hareketi sanılan duruma öncülük etmektir. Zira hakikat bunun tam tersiydi. Bu şartlar, tam olarak topraklarımızı işgale ve manda yönetimi altına almaya hazırlıyordu. Bu kriz, Batıda doğan ve en büyük kronik hastalıkları tutuşturan, Osmanlı Hilafeti bayrağı altındaki Müslümanların birliğini yok eden milliyetçiliğin görülmesine, yayılmasına ve beslenmesine yardım etti. Milliyetçilik, özü itibarıyla Batılıların tarihsel deneyimlerinin bir parçasıdır ve Müslümanların düşüncelerine terstir. Batı, onu denedi; “sinsi habis bir fikir” olduğunu anladıktan sonra terk etti ve “Avrupa Birliği” adı altında bir araya geldi. Araplar ve Türkler ise bunu gözden kaçırarak ona tutunmaya çalıştılar. “Türkler, Turan Milliyetçiliğini, Araplar ise Arap Milliyetçiliğini savunmaya başladılar.”¹¹ Milliyetçilik Batı’da başarısız olduğu gibi Arap ülkelerinde de başarısız oldu. Ancak bunun neticeleri çok acı oldu. Müslümanlar farklı devletlere, Araplar da küçük bölgesel devletlere dönüştüler. Yeni kimlikler oluştu ve hiç kimsenin içinden çıkamayacağı sınırlar inşa edildi.

İslam dünyasındaki milliyetçi eğilimler, Arap Milliyetçiliğinin ortaya çıkışına ve Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki siyasete bir tepki olarak gelişmeye başladı. Bu eğilimlerin ilk tohumu, 19. yüzyılın başlarında Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa döneminde Şam diyarında misyonerlik faaliyetlerini hedefleyen bilimsel kalkınma ismi altında atılmıştır. Bunun öncülleri bazı Arap Hristiyanlardı. Sultan II. Abdülhamit İslam Birliği siyasetiyle bunu engellemeye çalıştı ancak bu hastalığın Türkler ve Araplar arasında yayılmasını engelleyemedi. 1889’da “Jön Türkler”, 1911’de “Genç Araplar Cemiyeti” veya “El-Fetat Cemiyeti” gibi bazı teşkilatların kurulması bu düşüncüyü daha da alevlendirdi. Sultan Abdülhamid’in ümmetin birliğini sağlama çabası hedefe konuldu ve engellendi. İttihat ve Terakki Partisi, Turancılık ve devleti Türkleştirme çabalarıyla ırkçılığı besledi. Bunu bir fırsat olarak gören kavmiyetçi Arap düşüncesi, buna tepki göstererek eline geçen bu gerekçeyle

---

¹¹ Sefer el-Hevali, *el-Muslimune ve'l hadâretü'l-Ġarbiyye*, elektronik baskı, 2018, ss. 327-328.

Türklerden kurtulma düşüncesini ve Arap milliyetçiliğini beslemeye başladı.¹² Böylece İslam bağından uzak yeni bağlılıklar kök salmaya başladı. Türk ve Arap milletleri, o zamana kadar rakip olan Batılı güçlerle ilişkiler geliştirip birbirleriyle mücadeleye tutuştular. İki millet arasındaki çatışma Cemal Paşa'nın başlattığı, Şerif Hüseyin'in tamamladığı kanlı bir çatışmaya dönüştü.

Bu, İslam tarihinin bir dönüm noktasıydı. *"Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Araplar, Müslüman Türklerden bağımsız olmak için İngilizlerin yanında –kâfirlerle birlikte- savaşırken milliyetçiliği ilk sıraya koydular."*¹³ Bu sözü, Sultan Abdülhamit'ten sonra Türkiye için de söyleyebiliriz. Milliyetçilik, dinin önüne geçerek ilk sıraya çıktı. Bu durum, gerek güçlü oldukları ve gerekse zayıf buldukları dönemlerde Müslümanların tutumuyla ters bir durum oluşturuyordu. Ömer b. Hattab, Beytülmağdis'te askerlerinin komutanı olan Ebu Ubeyde'ye şöyle demişti: *"Siz Araplar, insanların en zelili ve en hakiri, sayı bakımından en az olanıydınız. Allah sizi İslam'la şereflendirdi. O'ndan başkasından saygınlık beklerseniz Allah sizi zillete düşürür."*¹⁴ Müslümanlar bu dönemde izzeti ve saygınlığı milliyetçilikte aradılar ve bu yolda koşarlarken zillete düştüler. Arapların ve Türklerin geçen yüzyılda yaşadıkları tam olarak budur.

Şam bölgesinde etnik temelli projeleri için Faysal b. Hüseyin'in etrafında toplanan bazı Araplar, Batının desteğiyle Şam, Irak ve Hicaz'da bağımsız bir Arap Devleti kurmak üzere anlaştılar. Faysal, başta bu fikirde olmayan İngiltere'nin Mısır'daki temsilcisi ile iletişime geçti. Fakat Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer almasıyla birlikte vaziyet değişti ve böylece Araplar İngiltere'nin elinde bir maşaya dönüştü. Lawrence, hacıların asırlardır kutsal beldeye gitmek üzere kullandığı güzergahta Hicaz'dan Suriye'ye giderken şöyle bir sorgulamada bulunuyordu: *"Arap Devrimi" tersine bir hac oluşturup yönü Suriye'ye çevirir mi? "Dini en güzel örnek olmaktan çıkarıp yerine milliyetçiliği koyabilir mi?"*

¹² Muhammed Hüseyin, *el-İtticahatü'l-vataniyye fi'l-edebi'l-muasir*, (Beirut: Müessesetü'r Risale, 1984), c. 2, ss. 101-102.

¹³ Belhul Nesim, *el-Mevsu'atü'l-kübra li'l-cemaati'l-İslamiyyeti'l-müselleha*, (Amman: Emvac li't-Tibaeti ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i, 1984), s. 742.

¹⁴ Ali İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, (Şam: Darul-Fikr, 1966), c. 5, s. 44. Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Kitâbü'z-zühd*, (Kahire: Darul-Mişkat li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1993), s. 82.

*Bunun anlamı şudur: Araplar, "Vahye olan imanlarını" değiştirip yeni bir imana (hürriyete imana) dönerler mi."*¹⁵

Lawrence sorgulamasına cevap bulmak için fazla beklemedi. Kendisine ve toplumu İngiltere'ye inanması için Arap yöneticilerini kolay kandırabildi. Şerif Hüseyin 1916 yılında Osmanlı'ya karşı ayaklandığını ilan ettikten sonra, onların arzuladıkları şekilde ve istedikleri yöntemle "sömürgeci" planlarını uygulamak için alet oldu. Hüseyin-McMahon yazışmaları olarak bilinen yazışmalar, İngilizlerin kendi gizli ajandalarını uygulamak üzere ona gönderdikleri altın ve paralar İngiltere'nin onunla nasıl oynadığını gözler önüne sermektedir. Şerif Hüseyin ve evlatları, İngiltere'nin kendilerinin yanında durduğunu, Filistin'in kendilerinin kuracağı yeni devletin sınırları içinde kalacağı yönündeki sözlerinde duracağını zannediyordu.

Bu durum, Beytülmakdis için de geçerliydi. Emil el-Ğurî, "Arap ve Arapçılık" fikrinin büyük küçük herkesin arasında yayıldığını, Arapların, "Türklere onların dostu değil düşmanları" gibi baktıklarını, Türklerin egemenliğinden çıkmalarının, Arap Devletlerinin Osmanlı Devleti'nden ayrılmalarının gerekliliğine inandıklarını hatta Beytülmakdis halkının İngilizlerin "Arapların kardeşi" olduklarına inanmaya başladıklarını ifade etmektedir.¹⁶

İngiltere, Beytülmakdis topraklarını Fransa'ya ve Yahudilere vereceğine dair başka sözler de vermişti. Araplara verdikleri söze sadık kalmaları yönünde bir niyetleri yoktu. Lawrence şöyle demektedir: "İngiliz Bakanlar Kurulu, daha sonra kendilerini idare etme sözü karşılığında Arapları bizim için savaşmaya çağırdı... Araplar, hükümetin yazılı sözlerini onaylamamı istediler. Bu yüzden komploya iştirak etmek zorunda kaldım. ... Başından beri belliydi. Savaşı kazanmamız durumunda, bu sözler anlamsız bir kâğıttan ibaret olacaktı. Eğer Araplara sadık bir danışman isen onların evlerine geri dönmelerini, bu iş için hayatlarını tehlikeye atmamalarını tembihlerdin.... Kanaatimce Arapların bize yaptıkları yardım temelde, doğuda ucuz ve hızlı bir zafer kazanmak içindir.

¹⁵ Metnin İngilizcesi şu şekildedir: "...and it seemed that the Arab revolt might be in a sense a return pilgrimage, to take back to the north, to Syria, an ideal for an ideal, a belief in liberty for their past belief in a revelation". (Lawrence, T. E. *Seven Pillars of Wisdom: a Triumph*, Oxford University Press, Oxford 1955, s. 78.)

¹⁶ Emil el-Ğurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, (Beyrut: Daru'n-Nehar li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1972), c.1, s.18, 23.

Bu yüzden bizim zafer kazanmamız ve sözümüzü bozmamız kaybetmemizden daha iyidir."¹⁷

Gerçek ortaya çıktığında, gelinen noktadan başa dönmenin zor ve meseleye tepkinin zayıf olduğu görüldü. Hatta Sakakini'nin de 1923'te işaret ettiği gibi, Araplar "Bu durumun, I. Dünya Savaşı koşullarının doğurduğu bir zarurettten kaynaklandığını, bu zaruretlerin ortadan kalkması durumunda sözün kendiliğinden düşeceğini ileri sürerek bunu mazur görmeye bile kalkıştılar. Onlar, İngiltere'nin Balfour Sözleşmesi'nden önce Araplara verdiği sözleri biliyorlardı. İngiliz milletinin Arap davasına bu şekilde ihanet etmekten daha yüce bir millet olduğunu vehmediyorlardı."¹⁸ Sonraları Şerif'in torunları tarafından bu şekilde daha fazla imtiyazlar verildi. Sözgelimi Faysal- Weizmann Antlaşması ve Yahudilerin Filistin'e göç etmesi için teşvik edilmesinin kabul edilmesi şartı buna örnek verilebilir. Bu anlaşmayla Yahudilere Filistin'de bir devlet kurma konusunda kolaylıklar sağlandı ve Balfour Deklarasyonu zımnen kabul edilmiş oldu.¹⁹

Beytülmağdis'i ele geçirmek İngiltere'nin temel hedefiydi. Hedeflerine ulaşmak için Şerif Hüseyin ile anlaşip onu kullandılar. Hüseyin ile beraber Beytülmağdis ehlini aldatmak için insanların cehaletini kullandılar. Kudüs'e ve Filistin'in diğer şehirlerine İngiltere uçaklarıyla Arapça yazılmış bazı yayınlar attılar. Onları kendilerini desteklemeye, Osmanlı ordusundan kaçmaya ve kendilerine katılmaya davet ettiler.²⁰ 1915-1917 yılları arasında İngiltere'nin attığı bu yayınlar milliyetçi ve dinî duyguları harekete geçirmede etkili oldu. İngilizler, Filistin ve Hicaz'a²¹ attıkları bu yayınlarda İslam dinini koruyacaklarını ve Arapları Türklerin zulmünden kurtaracaklarını vurguladılar.²² Askeri kuvvetleri Mısır'dan saldırmak için

¹⁷ Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, ss. 23-24.

¹⁸ Ali Muhafaza, "el-Asarü's-Siyasiyyeti ve'l-İktisadiyye ve'l-İctimaiyye ve's-Sekafiyye li'l-Harbi'l-'Alemyyyeti'l-Ülâ 'ala Filistin ve'l-Ürdün", *Mietu âmm 'âla'l-Harbi'l-'Alemyyyeti'l-Ülâ - Mukarebat Arabiyye*, (Katar: el-Merkezu'l-Arabi li'l-Ebhas ve Diraseti's-Siyaset, 2016), c.2, s. 509.

¹⁹ Abdülkerim el-Hüsni, *es-Sihyuniyye: el-Garb ve'l-mukaddes ve's-siyase*, (Kahire: Şems li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2010), ss. 83-84.

²⁰ el-Çurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 23. Ayrıca bkz. Fethi Nassar, *Vesaik Filistin...mine'l-uhdeti'l-Ömeriyye ila va'di Balfour*, (Yy., ed-Darü's-Sekafiyye li'n-Neşr, t.y), s. 125.

²¹ Hüseyin b. Muhammed Nesif, *Mâdi'l-Hicaz ve hadiruhu*, (Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Hudeyr, 1930), c.1, ss. 22-24.

²² İngiltere uçaklarının Şerif Hüseyin adına 1915 yılında Filistin'deki Osmanlı ordusunda bulunan Arap asker ve subaylara attığı yayınlarda şunlar yer alıyordu:

hazırlık yaparken Şerif'e ve oğullarına güneyden saldırımları için emrettiler. Akabe'nin işgal edilmesi bu hamlenin önemli bir parçasıydı. Onların, İngiltere'nin çıkarları için kullanılması konusunda casus Lawrence'in önemli bir rolü vardı. Lawrence, Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ı, Faysal'ın, müttefik hamle ordusunun komutanlarından biri olması içi ikna ettiğini ve ordunun sağ kanadının General Allenby'nin emri altında olmasını sağladığını zikrediyor. Böylece bu faaliyet ile Filistin'e daha yaklaşılmış oldu.²³ Onlar böylece Allenby ve Lawrence'in emri altında bir asker olmaya razı oldular. "Gafil Araplar", bununla da yetinmediler; Medine-i Münevvere ile İstanbul'u birbirine bağlayan demir yolunu yıktılar. Daha sonra ellerindeki bütün imkanlara rağmen onu geri getiremediler.²⁴ General Allenby, Beytülmakdis'i işgal etme hamlesinde "Arap Devriminden" faydalandı. Allenby, Gazze sınırında Bi'ru's-Seb'de yayılmış olan Osmanlı kuvvetlerine karşı Faysal bin Hüseyin'in kuvvetlerinin, ordusunun sağ kanadında yer almasına karar verdi. Hintli Müslümanlardan, Mısırlılardan ve Fransızlardan oluşan sömürge ordusunu zırhlı ve topçu araçlar ve hava desteğiyle güçlendirdi.²⁵ Makdisliler, İngilizlerin şehre gelişini şevkle bekliyorlardı. –Bu olayları yaşamış olan- el-Ğurî, Osmanlıların geri çekileceğini ve şehri İngilizlerin teslim alacağını duyduklarında o zamanki durumu şöyle tasvir ediyor: "Bu haberi büyük bir mutluluk ve neşeyle karşıladık, birbirimizi tebrik etmeye başladık, büyükler önce birbirlerini sonra da çocuklarını büyük bir neşeyle öperek bunu kutladılar." Ancak

---

"Mekke Şerif'i ve Hicaz'ın şimdiki meliki, Osmanlı Ordusunda bulunan Arap asker ve subaylara bir genelge yayınladı ve onu bildirmemizi istedi. Onu dikkatlice okuyun ve bize gelmek için fırsat kollayın, sizi arkadaş gibi hoş karşılayacağız ve size iyi davranacağız. Yanımızda Mekke Şerif'i Hicaz'ın şimdiki kralının temsilcileri de bulunacak ve sizi karşılayacaklardır. Sizler, Arapları özgürleştirmek için onlara yardım edeceksiniz.

(Filistin'deki İngiliz ordusu): "Bütün Araplara, Osmanlı ordusunda bulunan tüm memur ve askerlere: Yüce İslam dininin hükümlerini tahrifattan, değiştirilmekten korumak ve Arapları Türklerin yönetiminden kurtarmak için çabalayan bizlerle savaştığımızı büyük bir üzüntüyle duyduk. İki onurlu amaç için savaştığımıza dair size güvence veriyoruz: Dinin korunması ve genel olarak Arapların özgürlüğü". (Bkz. Milli İrşad Bakanlığı, Genel Basın Komitesi, "Melleffu Vesaik-i Filistin: Mecmuatu Vesaik ve Evrak Hâsse bi'l-Kadiyyeti'l-Filistinîyye", 637 yılından 1949 yılına kadarki dönemi kapsayan birinci kısım, Kahire 1969, s. 167).

²³ Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, ss. 332-333.

²⁴ Sefer el-Havalî, *el-Muslimune ve'l-hadâretu'l-Ğarbiyye*, ss. 20, 327.

²⁵ Muhafaza, "el-Asarü's-Siyasiyye...", s. 496.

Ğurî'nin babası, yeni yöneticilerin (İngilizler) eliyle bu işin nasıl sonuçlanacağından endişe duyarak tedirgin oldu ve gözyaşlarına boğuldu.²⁶

İngilizler, yıkıcı çarpışmalardan sonra Beytülmağdis'e girdi. Lawrence, Kudüs'e girme törenine katılmasının onun için "o savaşın en güzel anısı" olduğunu ifade etmiştir.²⁷ Fotoğraf ve belgeler Beytülmağdis halkının, İngilizleri bir kurtarıcı gibi karşıladıklarını kanıtıyor! Hatta şehre girdikleri anda, birçok insan onları coşku ve hamasetle alkışlamıştır. "Onların sloganları, alkışları ve İngiliz arkadaşlarıyla selamlaşmaları gökyüzündeki bulutları yarıyordu... Oradaki halk, İngiltere'nin kazancını Araplar için büyük bir zafer olarak görüyordu."²⁸ Birkaç gün sonra şehrin ileri gelenleri, hatta şehrin müftüsü bile General Allenby'yi karşıladı. Caddeler ve meydanlar coşkuyla alkışlayan insanlarla doldu.²⁹ General Allenby'nin kitleler önündeki gururlu ve kibirli konuşmasına, "Haçlı Seferlerinin bittiği" şeklindeki sözüne ve bu yüzden müftünün ve bazı önderlerin meydandan ayrılmasına, buna ilaveten şehre girdiklerinde Arap bayraklarını taşımamalarına rağmen halk, "Kudüs'ün İngilizlerin eline düşmesini şevince ve mutlulukla karşıladı."³⁰ İnsanlar onların dillerini öğrenmeye yöneldiler. Gençler, İngiliz kamplarına gidip onlara Kudüs'ün tatlılarından ve kentin önemli ve kutsal yerlerinin fotoğraflarından hediyeler ettiler.³¹

Bazı yazarlar bu durumu, karmaşa, şüphe ve tereddüt haline; işgalci İngiltere'ye beslenen umuda dayandırıyor. "Zira İngiliz kuvvetleri Filistin'i işgal ettiğinde, orayı Türk yönetimi olarak isimlendirdikleri yönetime karşı devrim gerçekleştiren Arapların müttefiki

²⁶ el-Ğurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 26.

²⁷ Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 462.

²⁸ el-Ğurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 26.

²⁹ el-Ğurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 29.

³⁰ el-Ğurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 30.

³¹ el-Ğurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 31. Ğurî'nin zikrettiği gibi bu "sarhoşluk" uzun sürmedi; Makdislilerin kalbine o insanlara karşı nefret girmeye başladı. Kötü ahlakları, içkiye ve kadına olan düşkünlükleri onları daraltmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Filistin halkına ve Araplara ihanet ettiği, onlara vefasızlık yaptığı, Şerif Hüseyin'e verdiği sözü tutmadığı, amaçlarının sadece Filistin topraklarında Yahudilere bir devlet kurmak olduğu (Balfour taahhüdü) ortaya çıktı. (el-Ğurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 32, 33, 36.)

sıfatıyla bunu yaptılar.”³² Araplar; Beytülmağdis’i Siyonist Yahudilere vereceklerine dair vaatleri bulunmasına rağmen, İngilizlerin, Arap ülkelerini “İşgalci Türk”ten kurtarma, halkın iradesine dayalı bir Arap devleti ikame etme şeklindeki vaadlerine güvendiler. Bazı Makdisliler, işgalciler için yapılan karşılama törendeki o durumdan rahatsızlık duydular. Sakakinî, bu durumu şöyle tasvir ediyor: Eğer, İngilizlerin şehre girdiği o gün orada olsaydım “kılıktan kılığa giren, her gün farklı bir tutum ortaya koyan münafık serserilerin yaşadığı o soğuk sahneyi görmemek için bir iki haftalığına komşu bir köye giderdim.”³³

Fakat İngiliz işgalinin ilk yıllarında, alimleri de dahil olmak üzere Beytülmağdis ehlinin işgalci İngiltere’yi özgürleştirici müttefik bir güç olarak gören durumu akıl ve fikir alanında büyük bir krizin olduğunu gösteriyor. Kudüs Müftüsü Kamil el-Hüseynî’nin Filistin işgalini tamamlaması nedeniyle İngiliz kuvvetlerini tebrik etmesi, Hayfa kadısı Şeyh Mellah’ın “işgal ordusunu ödüllendirmek için düzenlenen tören”e bir konuşmayla katılması, Remle Belediye Başkanı Mustafa Hayri’nin törene katılarak bir konuşma yapması, konuşmasında bazı dinî liderlerle birlikte “mazlum milletlerin özgürlüğünü üstlenen Kurtarıcı İngiltere Devletine, Arapların genel olarak Filistinlilerin özel olarak duyduğu sadakat”ten³⁴ bahsetmesi bu krizin başlıca göstergeleridir. Hatta Filistinli Edebiyatçı Ortodoks Papaz İskender el-Hûrî el-Biytcâli, İngilizlerin Beytülmağdis’e girdiği gün, onları selamlamak için şöyle bir kaside kaleme almıştır.³⁵

والإنقاذ قد جنتم
فأهلاً أينما بتم

بني التابيز قد فرتم
بلاد القدس شرفتم

³² Muhsin Salih, “Cuhûdu Ba’di Ulema fî Filistin fî Ri’ayeti’l-Mukaddesati’l-İslamiyyeti fî’l-Kudsî ve Himayetihâ”, *Mecelletu Dirasati Beytülmağdis*, 1997, sayı: 1/1, s. 21.

³³ Halil es-Sekakini, *Keza ene ya dūnya bi yevmiyat Halil es-Sekakini*, nşr.: Hale es-Sekakini, (Kudüs: Matbaa 6 et-Ticariyye, 1955), s. 124.

³⁴ es-Sekakini, *Keza ene ya dūnya bi yevmiyat...*, s. 21-22.

³⁵ Bu şair de diğerleri gibi kendisini kuşatan gaflet uykusundan uyanınca şöyle bir şiir kaleme aldı:

*Keşke biz Batıyı hiç bilmeseydik
Batı bir gün bile bize tabip olmasaydı
Onda zulümden başka bir şey görmedik
Onların siyâsilerinden laftan başka bir şey almadık*

وسهلاً فيكم أجمع³⁶

*Taymzoğulları şüphesiz ki galip oldunuz
Siz kurtarmak için geldiniz
Kudüs beldesine şeref verdiniz
Nerede olursanız olunuz hoşgeldiniz
Selam olsun hepinize*

İş bununla da kalmadı; Filistin'in bazı şehirlerinin önde gelenleri işgalden aylar sonra Şerif Hüseyin'e yazılı olarak, İngiltere'ye bağlılıklarını ilan ettiler. Bazıları ise "İngiltere'ye bağlı Arap Partisi" ismiyle bir parti kurdular.³⁷ İşgalden bir yıl sonra, işgalin birinci yıldönümünde Hayfa'da İngiliz ordusunun işgalinin "bayramı" kutlandı. Hayfa Kadısı Şeyh Rağıb Ebu Suud ed-Decani törende, yaptığı konuşmada "Teşekkür ve övgü devletlerin kurtarıcısı İngiltere devleti ve muzaffer ordusunundur"³⁸ şeklinde İngilizleri öven sözler sarf etti. İngilizler bizi "özgürleştirenlerdir" zannının yayıldığını gösteren bir başka örnek ise er-Rimavi'nin aynı yıldönümü töreninde söylediği şu şiirdir:

وقد نشط الأقدام وانطلق الفكر	وهذا نهار فيه حلت قيودنا
وقد لاح من بعد الظلام لنا فجر...	وحل محل الظلم عهد محبب
وعندك طبعاً يجمل الحمد والشكر	بريطانيا العظمى وأنت شهيرة
فمن أجل هذا جاءك الفوز والنصر	عهديناك للمظلوم أعظم ناصر
عهديناك والعمران دينك والبر	عهديناك للإسلام أكرم دولة

*Bu bir gündür ki onda kelepçelerimiz çözüldü
Ayaklar yürüyüşe fikirler harekete geçti
Zulmün yerini sevimli bir dönem aldı
Karanlığın ardından bize bir fecir göründü
Büyük Britanya sen meşhursun
Senin yanında tabi ki hamd ve şükür güzel olur
Mazlumların en büyük yardımcısı olarak sana alıştık
Galibiyet ve başarı bunun için sana nasip oldu
İslam'ın en kerim devleti için sana alıştık
Sana alıştık, uygarlık ve iyilik senin dinindir.*

Okunan bu şiirler, söylenen bu sözler ve takınan bu tutumlar akıl krizinin ne boyuta ulaştığını açık bir şekilde ortaya koyuyor.

³⁶ Muhafaza, "el-Asarü's-Siyasiyye...", s. 509.

³⁷ Mervan Cerrar, "el-Hitabü's-Siyasi el-Filistinî fi Zillî'l-İdareti'l-Askariyyeti'l-Britaniyye (Aralık 1918 - Temmuz 1920), Mecelletü'l-Camieti'l-İslamiyye, Silsiletü ed-Dirasat el-İnsaniyye, 2009, c. 17, sayı: 1, s. 378.

³⁸ Salih, "Cuhûdu Ba'di Ulema fi Filistin...", s. 22.

³⁹ Adil el-Esta, "el-İngiliz fi'l-Edebi'l-Filistinî", Mecelletu Camiati'n-Necah li'l-Ebhas el-Ulumu'l-İnsaniyye, 1999, c. 13, sayı: 2, ss. 750-787.

Akıllı bir insan gayr-ı müslim, İngiltere'nin gelip topraklarını özgürlüğe kavuşturacağını nasıl düşünür; bir işgalciyi bu kelimelerle nasıl övebilir? Bir Müslüman, kardeşlerini nasıl "Büyük Britanya"yı övmeye davet edebilir? Nasıl onu "mazlumların en büyük yardımcısı" ve "İslam için en cömert devlet" olarak görür? Tüm bunlar, kendi dinlerine mensup olan Osmanlıları kötülüyor ve eleştiriyor. Hatta bunu da aşarak fikrî bir hezeyana geçiyor. İngiliz işgalini "Karanlık çağdan sonra yeni bir şafağın doğuşu" olarak tanımlıyor.⁴⁰ Aynı sene, doğum yıldönümünde Kral George'a övgüde bulunarak Arapların geleceğinin ve umutlarının yalnızca ona bağlı olduğunu şöyle dile getiriyor: "Arapların umudu sadece sensin... Araplar için senden başkası yoktur." Bu sözlerle, onun tarihini geri getirmeye davet ediyor.⁴¹ Tüm bunları, sahibini bu bilgi krizine ortak eden bir "katmerli cehalet" içerisinde veya "aklı çeldirici farkındalık" olarak tanımlanabilecek bir halde dile getiriyor.⁴²

Bu dönemde hakikati tersine gören, iş işten geçinceye kadar bu krizi fark edemeyen eğitimli sınıf arasında bu durumun yaygın olduğunu görüyoruz. İngiliz kuvvetleri, Beytülmağdis'in işgalinden sonra "Arap Bürosu"nu kurdu ve onu siyasi istihbarat bölümüne bağladı. Bu büronun amacı, Filistin'e gelen Haşimî ileri gelenlerini karşılamak, onlara oturulacak yer temin etmek ve Faysal bin Hüseyin'in ordusunda Filistinlileri asker olarak göreve alan "Filistin Arap Askerlik Komitesi"ne yardım etmektir.⁴³ Bu dönemde 1918 yılında el-Hac Emin el-Hüseyini, Şerif Hüseyin'in ordusunda çok sayıda Filistinlinin görevlendirilmesine katkıda bulundu. Hatta "Büyük Arap Devrimi"nde yaklaşık 2000 silahlı kişiye komutanlık yaptı.⁴⁴ İngilizlerin şehirde açtığı "gönüllü Ofisi"nin amiri olarak

⁴⁰ Bu şair önceki şiirlerinde Osmanlı'yı öven birçok şiir yazmıştır. Bkz. Ali Mahmud er-Rimavi, *Divanu Ali Mahmud er-Rimavi*, <http://www.poesgate.com/Poet.aspx?id=4284> (Erişim tarihi: 06.03.2019)

⁴¹ Sadî Ebu Şavir, *Tatavuri'l-itticahi'l-vatani fi's-şer'i'l-Filistini el-muasir*, (Beirut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasati ve'n-Neşri, 2003), ss. 102-103.

⁴² Hayri Mansur, *el-İstişrak ve'l-va'yu's-salib*, (Beirut: el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirasati ve'n-Neşri, 2001), s. 200.

⁴³ Muhafaza, "el-Asarü's-Siyasiyye...", s. 507.

⁴⁴ Ali Hüseyin Halef, *Tecrubetü's-Şeyh İzzettin el-Kassam*, 2. bsk, (Suriye: Daru'l-Hivar li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1986), s. 55.

atandı.⁴⁵ Sonraları yabancı yönetime ve Yahudi hareketine direnmek için birçok ulusal platformda onlara karşı çalışmış olsa da⁴⁶ o, İngilizlerin gözünde kendilerine “çok destek veren” biri idi.⁴⁷

Toprakları ve zihni Yahudileştirmek için ciddi çabalar sarfedilen İngiliz işgali döneminde, Arap akılını da bu işe katmak için büyük bir çaba sarfedildi. Kudüs valisi, Albay Ronald Storrs –içinde Kudüs Müftüsü Şeyh Kamil el-Hüseynî'nin de bulunduğu- Kudüs'ün önde gelen seçkin şahsiyetlerini, Siyonist hareketin liderleriyle birlikte akşam yemeğine davet etti. Siyonizm'in hedefleri hakkında bir konuşma yapan Dr. Weizmann'ı dinlediler. Weizmann, onları yanıltmayı ve aldatmayı başardı.⁴⁸ İş bununla sınırlı da kalmadı; Siyonistler, Beytülmağdis'teki varlıklarını ispatlamaya çalıştılar. İbrani Üniversitesi'nin kurulması için çabaladılar ve nihayetinde bu üniversitenin temeli için 24 Temmuz 1918'de büyük bir kutlama düzenlediler. Temel taşlarının bir kısmı, Arapların eliyle yerleştirildi. Kudüs Müftüsü Kamil el-Hüseyni ve şehrin Anglikan Piskoposu “Rennie MacInnes” üniversitenin temel taşlarını yerleştirenler arasında yer aldı.⁴⁹

1925 yılında gerçekleşen Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nin açılış törenine birçok aydın Arap davet edildi. Ulusal Hareketin, özellikle Balfour'un katılımı sebebiyle, açılışa katılmayı boykot etmesi, akıllara kimsenin bu açılışa katılmayacağını getirirse de durum bunun tersi oldu. Önderler bu açılışa katılmaktan geri kalmadılar. Hatta Üniversitenin açılışı, Mısır'dan Ahmet Zuyur Paşa hükümeti tarafından görevlendirilen Mısır Üniversitesi'nden (şimdiki adı Ka-

⁴⁵ İsam el-Çarib, “Hacı Muhammed Emin el-Hüseyni ve devruhu fi'l-hareketi'l-vatanıyyeti el-Filistinıyye” (1897-1974), (Beirut: Merkezul-Hadâra li-Tenmiyeti'l-Fikri'l-İslami, 2014), s. 38-39.

⁴⁶ el-Çurî, *Filistin 'abre sittine 'âmen*, s. 42-43.

⁴⁷ Salih, “Cuhûdu Ba'di Ulema fi Filistin...”, s. 22. Yazar, İngilizlerle anlaşılan Arap bağımsızlık yanlısı hareketle İngilizleri bizzat desteklemeyi birbirinden ayırmanın önemli olduğunu zikretmiştir.

⁴⁸ el-Çarib, a.g.e., s. 48-49.

⁴⁹ el-Çarib, a.g.e., s. 49. Aynı zamanda, Seyyid Ali İsmail, “Eseru Buhusi'l-Edebî'l-Arabıyyi'l-Hadis ve Nakduhu fi Binai Hadareti'l-Ümm: Havliyyetu Kulliyeti'l-Adab ve'l-Ulum bi Camiati Katar Nemuzecen”, *İshamati'l-luğeti ve'l-edeb fi'l-binai'l-hadârî li'l-ummeti'l-İslamiyye Sempozıyumu Bildiri Kitabı*, Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi, 2007, c. 1, ss. 59-75.

hire Üniversitesi) Ahmet Lütfi Efendi başkanlığında resmi bir heyetin katılımıyla gerçekleşti.⁵⁰ Bu ziyaret, Mısır'dan yapılan tek ziyaret olmadı. Daha sonra üniversitenin açılışında bir kutlama telgrafı göndermiş olan Taha Hüseyin de bu üniversiteyi ziyaret etti.⁵¹

İnsanlar bu felaketin ciddiyetinin farkında değillerdi; ancak işgalci İngiliz'in işgalini uzun yıllar sürdürmesinden ve gerçek niyetinin ortaya çıkmasından yıllar sonra bunun farkına varabildiler. Birkaç yıl önce bu olayı kabullenen ve İngilizleri memnuniyetle karşılayan şair İskender el-Hürî gibi daha önce işgalcileri alkışlayanların bir kısmı müftü, metropolit ve "neslin öğretmeni" olarak kabul edilen Ahmet Lütfi Efendi'nin yaptıklarını kınadılar. el-Hürî, işgalcilerin hedeflerinin açıkça ortaya çıktığında değişti ve onlarla ilgili şu şiiri yazdı:

يا لورد ما لومي عليك فانت أصل الفاجعة لومي على مصر تمد لنا أكفا صافعة⁵²

*Ey Lord! kınamam sana değildir
Sen fecaatin aslısın
Benim kınamam Mısıradır
Bize tokat atan avuçlar uzatır.*

Ondan önce müftü ve metropoliti, temel atmaya katıldıkları için eleştiren şair Vedi' el-Bustani ise yazdığı şiirinde şöyle demiştir:

أفتني بالله بالكعبة بالـ حجر الأسود بالركن الأغر

⁵⁰ Avatıf Abdurrahman, *Mısır ve Filistin: Ru'yetun tarihiyyetun ve muasire 1917-2009*, (Kahire: el-Mektebetu'l-Ekademiyeye, 2011), ss. 199-200. Davet sadece Mısır Üniversitesi ile sınırlı kalmamıştır. Eski Mısır Müftüsü Şeyh Muhammed Bahit ve Dr. Ahmet Zeki Paşa'ya da benzeri bir davet yapılmıştır. Onlar bu davete cevap vermemişlerdir. Mısır'lı Yahudiler Şeyh Bahit'e ısrar edince yolculuğunun gerekçe gösterdi. Yine ısrar ettiklerinde 'bu Üniversite yüzünden zaten zor bir duruma düşmüş olan Filistin halkına zarar veren bir tören'e katılmayacağını söyledi. Avatıf Abdurrahman, *el-Meşru'us-Sihyonî: el-İhtirakî's-Sihyonî li Mısır min 1917*, (Kahire: Daru'l Arabi li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2017), s. 47. İbrani Üniversitesi'nin açılışı için Kahire'den Filistine giden Balfour'a yoldan geçerken bağırarak Filistinli milliyetçileri tutukladılar.

⁵¹ Muhanned Hamid "Mevakıfu'l-Liberaliyyeti'l-Arabiyyeti mine'l-Kadiyyeti'l-Filistiniyye: Mısır Nemuzecen" *Kadaya ve'n-Nezârat Dergisi*, 2017, sayı: 7, s. 99. Aynı şekilde bkz. Muhammed İlhami, "Ba'du Ma Kaddemet Mısır li Filistin", 2017, http://melhamy.blogspot.com/2017/12/blog-post_13.html (Erişim tarihi: 06.03.2019). Davet, İbrani Üniversitesi'nden ona ve İngiltere'nin Kudüs'ün askeri yöneticisi Ronald Storz'a yönelikti.

⁵² Hüsnü Mahmud Hüseyin, "Medhalun li Diraseti Şi'ri'l Mukaveme", *Mecelletu Şuuni Filistiniyye*, sayı: 106, Eylül 1980. <http://www.thaqafa.org/site/pages/details.aspx?itemid=6115#.WO-7q9lzaUk> (Erişim tarihi: 06.03.2019)

فوق رأس الطور تلهو بالعين
وَنهى الحاخامُ فيها وأمرُ
إن علت في عزها شامخةً
وَعَدَّتْ جامعةً عبريةً
أيقول الشيخُ والقسُّ انتد
إن للمطران والمفتي حجراً!⁵³

Açıkla bana Allah için Kabe'nin hatırı için
Haceru'l-Esved Ak Rukn'ün hatırı için
Eğer bir üniversite yükselir devleşirse
Tur Dağının tepesinde geçmişle oyun oynarsa
Bir İbranî üniversitesine dönüşür
Hahamı reddedip emrederse
Şeyh ve Kassis yavaş ol der mi
Şüphesiz ki Metropolit ve Müftüye taş gerekir

İnsanlar, bu krizi İngiliz işgalinden yıllar sonra ancak fark edebildi. İngilizlerin, Beytülmağdis'e yönelik gerçek niyeti, onu Yahudilere vatan yapmak için hazırlık yaptığı ortaya çıkınca insanlar, buna isyan etmeye başladılar. Bazı şairler, onları hayal kırıklığına uğrattınca şiirlerinde İngilizleri yermeye başladılar. Şair Abdurrahim Mahmut, 1935'te "Balfour Deklarasyonu" hakkında bir şiir kaleme alarak kendilerinin "müttefik" e silahlarıyla yardım ettiklerini, pekçok kişinin bu uğurda kanını akıttığını ve hayatını kaybettiğini; yardımları sebebiyle İngilizleri Osmanlılara tercih ettiklerini hatırlattı.⁵⁴ Mahmut, yaklaşık 20 yıl boyunca "müttefik"i kınamaya devam etti. Gönüllerin kaynamaya devam ettiği, bunun bir uyarı olduğu, çünkü bu işin mutlaka patlak vereceği tehdidinde bulundu. Gerçekten de çok geçmeden Filistin'de durum değişti ve 1936 devrimiyle işgalci İngiltere ve Siyonist müttefikinin aleyhine olaylar patlak verdi. Ancak İngiltere, zaman kaybetmeden yaygın olan cehalet ve acizlikten yararlanarak doğrudan ya da dolaylı bir şekilde

⁵³ Nahide Ahmet el-Kisvani, "Teceliyatü'l-Kudüs fi Şi'ri Vedî'l-Bustanî", *Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyyeti'l-Esasiyyeti li'l-ulumi't-terbeviyyeti ve'l-insaniyye* / Camiatu Babil, 2017, sayı: 35, s. 178.

⁵⁴ Abdurrahim Mahmut'un söz konusu şiiri şu şekildedir:

والترك قد كبروا وأنا معشرٌ
كبرٌ وفوق تكبر المتكبر
وإذا به أمر نبيته لهم
تحت الأسنة والقنا والسهمري
وأتى الحليف وقام في أعتابنا
متحيراً أنا هدى المتحير
واستنصر العرب الكرام وإنهم
غوث الطريد ونصرة المستنصر...
رجحت موازين الحليف ومن نكن
معه يرجح بالعظيم الأكثر
وبنت لنا أسياقتنا صرحاً فلم
يحفظ جميل العرب يا للمُبكر
في ذمة الرحمن صرعى جدلوا
وعلی ثرى بدم الرجال معصفر
غدر الحليف وأي وعد صانته
يوماً وأية ذمة لم يخفر؟
لما قضى وطراً بفضل سيوفنا
نسى اليد البيضاء ولم يتنكر

Bkz: İsmail Ahmet el-'Âlim, "et-Turasu fi Şi'ri Abdurrahim Mahmud", *Mecelletu'd-Dirasati'l-İslamiyye*, 2014, c. 49, sayı: 3, s. 227, 236, 243.

kendilerine hizmet eden liderler aracılığıyla bu devrimin meşalesini söndürdü.

Bu bilgi krizin tezahürlerinde ortaya çıkan hususlardan biri de, işgalcilerin niyetinin ortaya çıkmasından sonraki dönemlerde toplum önderlerinin önceliklerinin birbirine karışması ve şekli işlere önem vermeye başlamalarıdır. Bütün dinî liderler için bu durum elbette geçerli değildi. Pusulası doğru olup doğru yoldan şaşan liderleri eleştirenlerin bir örneği Şeyh İzzeddin el-Kassam'dı. İngiltere işgalden sonra, uyguladığı sinsî politikayla halkı uyutmaya, kendi işgal planlarının özüne zarar vermeyecek lüzumsuz işlerle meşgul etmeye çalıştı. Hatta kendi reklamları için Müslümanların yaptığı bu işlere önem verdiğini bile göstererek bundan yararlanma yoluna gitti. Bu reklama yönelik işlerden biri, General Allenby'nin, Mescid-i Aksa'nın bakım ve restorasyonu için İngiliz halkından yardım toplamak üzere İngiliz Times Gazetesi'ne ilan vermeyi önermesidir.⁵⁵ el-Hac Emin el-Hüseynî, Müslümanların kendi aralarında para toplamalarını istediği halde en büyük bağışçı, bütçesi İngiltere'den gelen Hicaz meliki Şerif Hüseyin oldu. Şeyh Kassam buna tamamen karşı çıktı. O, Mescid-i Aksa dahil olmak üzere mescitlerin bakımı yerine işgalciye karşı hazırlık yapmanın öncelikli olması gerektiğini savunuyordu. Bu siyasetini açıkça şu şekilde dile getiriyordu: "*Camilerdeki müceherler ve süslemeler silahlara dönüştürülmeli, topraklarınızı kaybederseniz duvarlardaki süslemeler size nasıl fayda sağlayacak!*"⁵⁶ Şeyh Kassam, halkı işgalcilere karşı bilinçlendirme konusunda açık bir yol izledi. Hak elde etmek için ikna amacıyla İngilizlerle diyalog kurmanın ihanet olduğunu şu sözlerle dile getirdi: "*Bilineni deneyen kim olursa olsun haindir.*"⁵⁷

Bunlar, İngiliz işgali dönemindeki akıl krizinin bazı tezahürleridir. Bu işgalin sona ermesinden kısa bir süre önce bu iş açık bir şekilde ortaya çıkmış olsa da bu durum Siyonist işgalin başlamasına kadar sürdü. 1948 savaşında Arap ordularını yöneten kişinin, "Glub Paşa" lakaplı İngiliz "John Bagot Glubb" olduğunu görüyoruz. Glubb, Arap ordularının yönetimini tamamen eline geçirmiş bulunuyordu. Filistin'deki Arap ordularının sahadaki faaliyetlerinin komutanlığı ise İngiliz subay "Norman Lash"ın elindeydi. Bilgi

⁵⁵ Salih, "Cuhûdu Ba'di Ulema fî Filistin...", s. 30-31.

⁵⁶ Salih, "Cuhûdu Ba'di Ulema fî Filistin...", s. 31; Halef, *Tecrubetü'ş-Şeyh İzzettin el-Kassam*, s. 43.

⁵⁷ Halef, *Tecrubetü'ş-Şeyh İzzettin el-Kassam*, s. 43.

krizinin, siyasi, askerî ve diğer alanlara kadar uzandığını görüyoruz. İngiliz komutası altındaki Arap ordularının büyük hezimetinden sonra krizin yeni bir merhalesine, tehcir krizine girdik. Bu yeni kriz, merkeze oturdu. Zira onun yanında her şey lüks görünür. İnsanlar evlerinden, topraklarından çıkarılıp çadırlarda çok zor şartlarda yaşamaya mahkum edildiler. Filistinliler çadırlarda ve diasporada açlıklarını giderecek bir lokma ararken, Siyonistler kitap ve el yazmalarını çalıp yağmalıyorlardı.

Siyonistler ve Bilgi Üretimi

Günümüzdeki bilgi krizinin en şiddetli tezahürü, Siyonizm'in ve ona bağlı bilim adamlarının bilgi kaynaklarına hakim olmasıdır. Özellikle Filistin ve Beytülmağdis ile ilgili sabitelerin çoğunu değiştirmekte ısrar etmeleridir. Bu, Yahudi müsteşrikler tarafından Beytülmağdis hakkında akademik bir yöntemle ve sistematik bir şekilde yapılmaktadır. Bu durum yıllardır sürmektedir. Siyonistler sadece insanları yerlerinden etmekle yetinmeyip düşüncelerinin kökünü kazıyarak bunları kendi gündemlerine uygun bir şekilde değiştirmektedirler. İngiliz işgalinin başlangıcından itibaren Siyonistler manipülatif bilgi üretmeye çalışmaktadırlar. Filistin topraklarında kurulan ilk üniversite "İbrani Üniversitesi" olmuştur. İslam Konferansı'nda (şimdiki adı İslam İşbirliği Teşkilatı), buna tepki olarak 1931 yılında Beytülmağdis'te "Mescid-i Aksa İslam Üniversitesi" isminde bir yüksek İslami üniversitenin kurulması kararı alınmıştır⁵⁸ ancak bu fikir kağıt üzerinde kalmıştır. Kendileri için bilgi ve marifeti geliştirme hususunda kapılar sonuna kadar açık olduğu halde Siyonistler bu projenin iptali için çeşitli propaganda faaliyetlerinde bulunmuş ve İngilizler bu üniversitenin inşası için Hindistan'dan gelecek olan bağışların yerine ulaşmasına izin vermemişlerdir.⁵⁹ Bu durum, İngiliz ve Yahudi işgalcilerin Filistinlilerin ilmî anlamda gelişmelerinin önünde engel oluşturduklarının açık bir göstergesidir.

⁵⁸ Abdülaziz es-Sea'libî, *Halfiyetü'l-Mu'temeri'l-İslami bi'l-Kudüs 1350/1931*, (Beirut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1988), ss. 350-352.

⁵⁹ Teysir Cebbare, "Camiatü'l Mescidi'l-Aksa el-İslamiyye fi'l-Kudüs âmm 1931m", *Mecelletu Camietü'n Necah li'l-ebhas – el-ulûmu'l-insaniyye*, 2000, c. 14/1. Ayrıca bkz. Samir Muhammed Abdurrauf, *Mevkifü'l-Hac Emin el-Hüseyni ve İzzeddin el-Kassam mine'l-kadiyyeti'l-Filistinîyye -Dirasetun Mukarene-* (Yüksek Lisans tezi), el-Hac Hıdır Batine Üniversitesi, Cezayir: 2006, ss. 58-59.

1948 savaşında Siyonistler, toprak işgaliyle birlikte bilgi işgalini de gerçekleştirdiler. Ailelerin, edebiyatçıların, genel kuruluşların, okulların, üniversitelerin, camilerin ve kiliselerin kütüphanelerinden on binlerce kitap ve el yazması eseri çalmışlardır. Bu el yazması eserler; edebiyat, tarih, hukuk (şeriat) vb. farklı alanlardan kitapları, eski Mushafları, hadis kitaplarını, tıp, astronomi, geometri ve başka alanlarda kitaplara ek olarak çeşitli belgeleri, haritaları, dergileri ve gazeteleri içeriyordu.⁶⁰ Savaşın ve öldüren Siyonist ordunun gerisinde kitapları toplamakla görevli özel bir grup bulunuyordu.

Yahudi araştırmacı Ğayş Amiyet de, doktora araştırması sırasında "Milli Kütüphane" görevlilerinin, evlerin kütüphanelerinden değerli kitapların taranarak alınması operasyonunda askerlere iştirak ettiklerini fark ettiğini ifade etmiştir. Amiyet, bu işin sistematik bir şekilde yapıldığını, 1948 yılı yazında işgal hükümeti toplantısında bu konuda hazırlanmış ve kitapların yağmalanması ve çalınması faaliyetinin hükümetin bilgisi dahilinde gerçekleştiğini ortaya koyan bir protokolü ifşa etmiştir. Amiyet, kütüphane görevlisinin "şimdiye kadar Arap edip ve aydınların kütüphanelerinden 12.000 kitabın alınıp güvenli bir yere konulduğunu" kendisine söylediğini de nakletmiştir. Bu görevli, "1948 Mayıs'ı ile 1949 Şubat sonu arasında Milli Kütüphane çalışanlarının, Batı Kudüs sakinlerinden olan Filistinlilerin geride bıraktığı el yazması kitaplardan yaklaşık 30.000 tanesini topladıklarını" sözlerine eklemiştir.⁶¹ Ayrıca Yafa, Hayfa, Taberiye ve Nasıra gibi diğer şehirlerde 40.000 kitap çalınmıştır. Bu kitaplar, büyük buğday çuvallarına konuluyordu ve uzun seneler sonra ancak fihristleri hazırlanabiliyordu.⁶² Bu kitapların, Siyonist kütüphanelerinin zenginleşmesinde büyük bir katkısı olmuştur. Milli Kütüphane doğu bölümünün müdürü İlyahu Eştur, "Bu yolla getirilen kitapların sayısı senelerce kendimizin topladığı ve kurumların karşılığını vererek aldığı Arapça kitapların sayısından daha fazla olduğunu" ifade etmiştir.⁶³

⁶⁰ Meşhur el-Habbazi Surur, "Şezeratun min Kıssati Nekbeti'l-Kutubi ve'l Vesaik ve'l-Mahtutati'l-Filistiniyye ämm 1948", *Mecelletu Şuûni'l-Filistiniyye*, 2015, c. 260, ss. 7-8.

⁶¹ Ğayş Amiyet, *Bitaketün mülkiyye: Tarihun mine'n-nehbi ve's-savni ve'l-istila fi'l-mek-tebeti'l-vataniyyeti'l-İsrailiyye*, (Amman: el-Ehliyyetu li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2016), s. 88.

⁶² Amiyet, *Bitaketün mülkiyye*, ss. 107-108.

⁶³ Amiyet, *Bitaketün mülkiyye*, ss. 101-102.

Bu kitapların bir kısmı depo ve kütüphanelere konulmuştur. İşgalciler, bu kitaplardan 26.000'den fazlasını uygun bulmadığından veya devlete tehdit oluşturduğunu düşündüğünden yakıp yok etmişlerdir.⁶⁴ Bir kısmını ise Hayfa'da kurdukları mezatlarda satın almak isteyenlere açık artırma ile satmışlardır. Bu kitapların sahiplerinden biri olan Mahmut Necip, kitaplarının satılacağını duyduğunda bu olayın “*tam anlamıyla bir kültür krizi*” ne işaret ettiğini ifade etmiştir.⁶⁵ Bu kitapların bir kısmı atık kağıt olarak satılmış bir kısmı ise içerdiği bilgilerden ve başkalarının bu bilgilere ulaşmasından çekinildiği için öğütülmüş ve tamamen yok edilmiştir.⁶⁶

Bu anlatılanlar, işgalcilerin ilk adım olarak bilgi üzerinde hâkimiyet kurmaya ve hikâyelerine uygun olmayan şeyleri yok etmeye verdikleri önemi ortaya koymaktadır. Bu durum, “*kültürel yıkım*” olarak isimlendirilmesi mümkün olan bir durumdur⁶⁷ ve toplumu, devleti yıkmaktan, toprak ve mesken gaspından daha hafif bir yıkım değildir. Doğrusu geçen yüzyılın 60'lı yıllarında, bu kitapların fihristleri hazırlandığında kitapların sahipleriyle ilgisinin kesilmesi ve işgalcilere mal edilmesi için sahiplerinin isimlerinin silinmesine ve “*metruk mülk*” ismi altında kaydedilmesine karar verildi.⁶⁸

Bu kitaplara el konulması sadece Siyonistlerin kütüphanelerinin zenginleştirilmesi için değildi. Aksine bunun bir başka oryantalist hedefi daha vardı. Bu hedef, “*İlk adım olarak Filistinliler için Siyonist hareketin hedefleriyle uyumlu, bu topraklarla ilgili hikâyesini doğrulayan ve Filistinlilerle verilecek mücadelede kendisinden yararlanılabilecek yeni bir akıl ve kimlik oluşturmak*” için kitaplara ve belgelere odaklanmak olarak belirlenmiştir.⁶⁹ “*Filistin tezine tahakküm etmek, oryantalist bilgi üretiminin bir parçası olmuştur. Bu da varlık sebebi olarak*

⁶⁴ Amiyet, *Bitaketün mülkiyye*, s. 88.

⁶⁵ Amiyet, *Bitaketün mülkiyye*, s. 122.

⁶⁶ Amiyet, *Bitaketün mülkiyye*, s. 129.

⁶⁷ Surur, “Şezeratun min Kıssati Nekbeti'l Kutub...”, ss. 5-23.

⁶⁸ Amiyet, *Bitaketün mülkiyye*, s. 108-110.

⁶⁹ Selim Tayeh, “Nekbe el-Filistiniyye, İhlalun Demografıyün ve Nekbetun Sekafiyye” (Cihad Ebu Reyya'dan naklen), *Quds Press*, 15 Mayıs 2016, <http://www.qudspress.cm.index.php?page=show&id=19100> (Erişim Tarihi: 06.03.2019)

Filistinlileri tarihten silerek ve tamamen unutturarak Arapların ve İslam'ın bulandırılmasına dayanmaktadır."⁷⁰ Kitaplar bu amaçla çalınmış veya tahrip edilmiştir.

Sömürgeci anlayış genellikle toprak işgaliyle yetinmemekte, aksine insana ve tarihine de yönelmektedir. "*Sömürgecilik, halkı avuncunun içine alıp beyinlerini tüm şekil ve içeriklerinden boşaltmakla yetinmiyor; sapkın bir mantıkla geçmişine yönelip onu tahrif ederek yok etmeye yöneliyor.*"⁷¹ Bu durum, Siyonistlerin Filistin topraklarına ve ilmi servetlerine yönelik tahripkâr tutumuyla birebir örtüşüyor.⁷² Filistin'de yapılanlar, bu hamlenin, geçmişi yok ederek yerine kendi sömürgeci anlayışlarıyla uyumlu "yeni bir hikaye" yerleştirmek için planlanmış, sömürgeci bir projenin bir parçası olduğuna delalet ediyor.

Bu hamlenin karşısında hakikati ortaya koyan onun kadar güçlü bir hamle olmayınca hakikat efsane, yeni hurafe ise hakikat olacaktır. Müslümanların ve başkalarının arasında yaygın olan fikirlerin çoğunun kaynağı Siyonistlerin propaganda ve uydurmalarıdır. Buna Filistinlilerin topraklarını Yahudilere sattığı söylemi örnek verilebilir. Bu konuda derin araştırmalarda bulunan bir kişi, toprakların büyük bir kısmının silah zoruyla işgal edildiğini görecektir. Ancak bu düşünceyi yayanlar, genel akla tahakküm sağladıkları için bunda başarılı olmuşlardır. Siyonist kavramların yaygınlaşması, tarihte tezvıratta bulunmayı, gerçek kimliğin yok edilmesini ve kendi projelerinin yaygınlaşmasını da hedeflemiştir. Onlar bunda da önemli oranda başarılı olmuşlardır. Zira başvuru kaynağı olmasını arzuladıkları kavramların çoğu uluslararası bir sıfat kazanmış bulunmaktadır. Siyonistler bu amaçla "Kudüs Kuran'da zikredilmedi.", "İsra, Beytülmakdis'te olmadı.", "Kubbetüssahra, Emevilerin insanları Hac'dan alıkoymak için aldıkları siyasi bir karardır." gibi fikirler yaydılar. Bütün bu fikirler her tarafta hatta Müslümanlar arasında bile yayıldı.

Beytülmakdis ve tarihi ile ilgili durum incelendiğinde İsraili akademisyenlerin gerçekleri ortadan kaldırmaya ve Beytülmakdis

⁷⁰ Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, (New York: Grove Weidenfeld, 1991), s. 209.

⁷¹ Omar Qassis, *On Sociocide: (Neo)Colonial Production of Knowledge in the Palestinian West Bank* (Yüksek Lisans tezi), Central European University, (Budapest: 2013), s. 11.

⁷² Fanon, *The Wretched of the Earth*, s. 209.

tarihini tek taraflı, mutaassıp bir bakış açısıyla oluşturmaya çalıştıkları görülecektir. Bu durum, gerçekte Beytülmağdis'e hakimiyet sağlamaya çalışan Siyonist varlığın otoriter siyasi kurumlarıyla bağlantılı olan dinî ve siyasi sebeplere racidir. Bu kurumlar bununla özellikle devletlerini ve işgallerini hukuki, tarihî ve sanatsal olarak kanıtlama çabası içine girmektedir. Beytülmağdis hakkındaki mevcut akademik araştırmaların çoğu onun Yahudi veya Hristiyan tarafına yoğunlaşmış araştırmalardır. İslami tarafıyla ilgili akademik araştırmalar ise çok azdır.⁷³ Batılı ve İsraili araştırmacılar tarafından yapılan akademik çalışmaların çoğu konuyu mutaassıp bir yaklaşımla ele almıştır. Yahut da en azından önyargılı ölçüsüz oldukları söylenebilir. Öte yandan Beytülmağdis hakkında Araplar veya Müslümanlar tarafından insafli bir bakış açısıyla yapılan akademik araştırmalar ise oldukça azdır.

Bu araştırmaların bize Beytülmağdis ve önemini haiz mukaddes bir dinî mekan hakkında güvenilir gerçek bilgiler sunması beklenemez. Zira üç dinin talepleri, iddiaları ve devletlerin tamahları birbiriyle çakışmaktadır.⁷⁴

Beytülmağdis hakkındaki mevcut araştırmaları, Oryantalist ve Siyonistlerin araştırmaları ile Arapların ve diğer Müslümanların araştırmaları olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. İlk kısımda yer alan incelemelerde Oryantalistler ve Siyonistler, ilk İslami fetihden sonraki Beytülmağdis ile ilgili İslami kaynakların önemini veya onun İslam'daki yerini ve önemini azaltmaya çalışmaktadırlar.⁷⁵ Bu, açık bir şekilde Beytülmağdis'in Müslümanlar nezdindeki yerinin sıradan olduğunu; Yahudilerin tasavvurunda ise merkezi ve son derece önemli bir konumda bulunduğunu delillendirmeyi hedeflemektedir.⁷⁶ Bu, aslında Siyonist yönetimlerin Beytülmağdis ve onun Yahudileştirilmesiyle ilgili şeyleri yok etme siyasetini ve faaliyetlerini uygulamak için dayanacağı ideolojik bir örtü ve fikrî bir zemin teşkil etmektedir.⁷⁷ Bu araştırmalar ilk bakışta akademik yazılar gibi görünmekle beraber incelendiğinde bala eklenmiş zehir oldukları anlaşılacaktır. Çoğu zaman metin bağlamı dışında okunur

⁷³ el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbelî*, ss. 25-29.

⁷⁴ el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbelî*, s. 27.

⁷⁵ el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbelî*, s. 28.

⁷⁶ Hasan Abdurrahman es-Silvadi, "el-Müsteşrikun el-Yehud ve Muhaveletü't-Tehvin min Kudsiyyeti Beytülmağdis fi'l-Kur'ani'l-Kerim ve'l-Ehadisi'n-Nebeviyye", *Mecelletu Dirasati Beytülmağdis*, 2011, sayı: 11, ss. 1-24.

⁷⁷ es-Silvadi, "el-Müsteşrikun el-Yehud...", ss. 2-3.

veya hedefe ulaşmak için boynu kıvrılır. Bu yüzden bu araştırmaların çoğu, gerçekleri ortadan kaldırmak ve Beytülmakdis tarihini kendi bakış açılarına göre yazmak içindir.

Müslümanların yaptığı araştırmalara gelince bunların çok az bir kısmı akademik disipline sahiptir, onlarda duygusallık ağır basmaktadır ve bir sistematik yoktur.⁷⁸ Bundan dolayı biz hâlâ Beytülmakdis'le ilgili konularda sağlıklı İslami incelemelere muhtacız. Bu konuda akademik bilgi üretme yönünden hâlâ çok gerideyiz. Bunun; toplumsal, siyasal ve ekonomik realitelerden etkilenen gerçek bilgi krizine odaklanan birçok sebebi vardır. Bu durum, Müslüman araştırmacıyı zincirlemekte ve onu kendi imkânlarını kullanmaktan alıkoymaktadır.⁷⁹ Sahih bilimsel İslami incelemelerin bulunmaması sebebiyle uluslararası arenayı Siyonist ve oryantalistlerin Beytülmakdis ve Filistin meselesi ile ilgili üretimleri doldurmuştur. Hatta onların ilmî üretimleri genel araştırma ve incelemelerde ana kaynakları oluşturmaktadır. Bu durum; düşüncemiz, eğitimimiz ve kültürümüz üzerinde çok tehlikeli bir etki oluşturmuştur. Böylece Dr. Abdulfettah el-Awaisi'nin de işaret ettiği gibi "kalelerimiz içten bir tehdit altına girdi." Biz, kendi medeniyetimizin hüsrana uğraması veya intiharı sebebiyle başka bir medeniyetin esareti altında kurban olduk. Bizim düşüncemiz başkalarının düşüncelerinin kuşatması altında kaldı.⁸⁰ Bu durumun, Müslüman araştırmacıların çoğu zaman müsteşriklerin ve Siyonistlerin ileri sürdüğü şüphelere Beytülmakdis ve tarihiyle ilgili hakikatleri değiştirmelerine karşı savunmaya geçmesinde önemli oranda etkili olmuştur. Bunlar da sadece tepki dairesinde kalmış ve fiiliyata dökülmemiştir.

Bilgi krizinin tezahürleri geçmiş dönemle sınırlı kalmadı. Aksine başka bir taraf ciddiyetle onun söylemini geliştirmeye çalıştı. Özellikle "Siyonist" Müslümanlar arasında zuhur eden ve Siyonistlerle yakınlaşmaya çaba sarf eden yeni bir neslin ortaya çıkmasıyla beraber bu tezahürler günümüze kadar uzadı. Bu "Yeni Siyonistleşmişler" in "Arap Baharı"ndan ve halkların İsrail yanlısı yönetimlerine galip gelme çabasından sonraki çabaları daha da arttı. Bazı siyonistleşmiş Müslümanların kalemi utanmadan Siyonist tezini

⁷⁸ el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbeli*, s. 28.

⁷⁹ el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbeli*, s. 28

⁸⁰ el-Awaisi, *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbeli*, s. 29.

parlatmak için mürekkep akıtmaya devam ediyor.⁸¹ Onlar bu tutumlarıyla “Siyonist Proje”ye -özellikle de Müslümanlar arasında-Siyonistlerden daha fazla hizmet ediyorlar.⁸² Çünkü onlar, Beytülmağdis üzerindeki hakkını savunuyorlar ve Müslümanların hakkını inkar ediyorlar. Hatta bazı Siyonist siyasetçiler bunları “Hertzel’den daha fazla Siyonist” olarak tanımlayıp “İsrail Elçisi” olarak kabul edilmelerini istemişlerdir.⁸³ Bu taife sadece yazarlarla sınırlı değildir. Pek çok devlet yöneticisi ve siyasetçi de bu işgalciye teveccüh etmektedir. Son dönemde yaşanan bazı olaylardan, özellikle de A.B.D. Başkanı Donald Trump’ın Kudüsle ilgili aldığı bazı kararlardan sonra bunlardan pek çok kişi net bir şekilde kendini açığa vurmuştur.

Trump’ın, “Kudüs’ü İsrail’in başkenti” ilan eden ve ülkesinin elçiliğini Kudüs’e taşımayı öngören kararına verilen tepki çok zayıf kaldı. Onun B.M. Güvenlik Konseyindeki elçisi Nicky Hily özetle: “Herkes, bize bu karardan sonra gökyüzünün artık yerde olacağını söyledi. İşte Perşembe! Cuma, Cumartesi ve Pazar da geçti ve gökyüzü hâlâ yerinde duruyor” diyerek Müslümanların bu karar hakkındaki tepkilerinin zayıf kaldığını açıklamıştır. Bu durum, “sadece tepki verme” çerçevesinde kalmanın tabii bir sonucudur. Çünkü

⁸¹ Bunlardan biri, (Sisi’nin emriyle) birçok açıklama yaparak Beytülmağdis’in Müslümanlar nezdindeki yerini bulandırmaya çalışan Yusuf Zeydan’dır. Zeydan, Mescid-i Aksa’nın yerinin Beytülmağdis’te değil Suudi Arabistan’da Cı’rane’de olduğunu savunmuştur. Bu açıklamaların aslı Siyonist müsteşrik Mordechai Kedar’ın dile getirdiği görüşlerin harfi harfine aynısıdır. Kedar’ın bu konudaki görüşlerini anlattığı kayıt için bkz. Mordechai Kedar, Limaza lem yerid zikru’l-Kuds fi’l-Kur’an, <https://www.youtube.com/watch?v=6VwQg3JhA7g>; https://www.youtube.com/watch?v=tYSx_MZEL_w&feature=youtu.be&t=4m-55s (Erişim tarihi: 06.03.2019)

⁸² Siyonist yazar Jacky Hugi, Zeydan’ın yaptığını Siyonist ordudaki Paraşütçüler Tugayı komutanı ve Kudüs ile Mescid-i Aksa’yı işgal etmekle görevli General Mordechai Gur’un 1967 harbi sırasında yaptıklarına benzetmektedir. Hugi şöyle demiştir: “Gur nasıl ki İsrail ordusu adına Mescid-i Aksa’yı İsrail’e teslim ettiyse Yusuf Zeydan da aynı şekilde Kudüs’ü ve Aksa’yı Araplar adına İsrail’e teslim etmiştir.” Hugi, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Hiçbir Yahudi, Kudüs’ün Yahudiliğini Yusuf Zeydan kadar savunamamıştır. Hiçbir Arap aydınının Mescid-i Aksa’nın Kudüs’te olmadığını onun kadar savunduğu vaki olmamıştır.” Bkz. Salih en-Nuâymî, “es-Sahayinetu yehteffüne bi teşvihi Yusuf Zeydan tarihe’l-ummeti”, *el-Beyan Dergisi*, 15.05.2017, <http://www.albayan.co.uk/Article-2.aspx?id=577> (Erişim tarihi: 06.03.2019)

⁸³ Bkz. Ahmed Hazim, “İlamiyyune Arab fi Hidmeti İsrail Sehayinetu Ekser min Hertzel”, *Kullu’l-Arab*, <http://www.alarab.com/Article/856712> (Erişim tarihi: 06.03.2019)

tepki, kapalı daireler içinde kalması sebebiyle zamanla tesirini kaybeder ve gerçek anlamda hiçbir etki yaratmaz. Eski hikmetli bir sözde şöyle denilmiştir: “En iyi savunma aracı hücumdur.” Ancak biz, son bir yüzyıldır hâlâ kapalı daire içinde duruyoruz.

Sonuç

Beytülmakdis ve Filistin topraklarının işgal krizi ve halkının göç etmesi geçen yüzyılın en büyük felaketlerindendi. Fakat krizin daha büyük ve daha şiddetli olanı aklın işgalinde yaşandı. Akıl işgalinin veya bizim bilgi krizi diye isimlendirdiğimiz krizin en tehlikeli yönlerinden biri, işgalcilere güvenip, onları dost ve arkadaş edinmek ve tüm söylediklerine teslim olmaktır. Beytülmakdis’in 1917’deki işgali, ilk senelerde işgalleri “özgürleştirici” olarak gören bazı Arapların yardımı ile gerçekleşmiştir. İbn Haldun’un “mağlup olanlar daima galip olanları taklit etmeye düşkündür” sözü, onları tavsif etme konusunda tam isabetli bir sözdür. Aslında galip sömürgeciye bir karşı koyma eğilimi de vardı ancak insanların çoğu İngilizlere tutundu ve günümüze kadar onlara ve Batıya olan güvenlerini sürdürmeye devam etmektedirler. Ancak İngilizlerin gerçek yüzünün ortaya çıkması, çoğu kişinin bu “sarhoşluktan” uyanmasına yardımcı oldu. İnsanlar, kendilerini topraklarından çıkaran işgalci Yahudilere ise tutunmadı ve onlara kanmadı. Siyonizme karşı tutuşturulan direniş meşalesi günümüze kadar yanmaya devam etmektedir.

Bilgi krizinin en şiddetli illetlerinden biri, pek çok kişinin duygusal tepkinin esiri olması veya Siyonist işgalciye karşı yürütülen direnişte sadece tepki vermekle yetinmesidir. Bu durum, Beytülmakdis’le ilgili İslami söylem hakkında sağlam akademik yazıların azlığında açıkça ortaya çıkmaktadır. Üstelik uluslararası alan, Siyonist ve oryantalistlerin araştırmalarına bırakılmış ve sadece onların çalışmaları tanınmış ve geçerli hâle gelmiştir. Burada sorulması gereken soru şudur: Enkaz üzerinde ağlayıp inilti sözler sarf etmekten kurtulup bu krizden bizi çıkaracak sistemli çalışmalara geçebilecek miyiz? Sadece tepki verme esirliğinden kurtulup fiili çabaya geçişe güç yetirebilecek miyiz?

Zaman sadece tepki koyma siyasetinin yetersizliğini ortaya koymuş bulunmaktadır. Yeni bir krize tahammülümüz yoktur. Zaman geçmeden uyanmamız için -Allah korusun- Mescid-i Aksa’nın yıkılması gibi bir krizi bekleyemeyiz. Biran önce geçmiş yüzyıldaki

hatalarımızı tahlil etmeli, kapalı dairede kalan tepki verme siyasetinden çıkıp eylem politikasına geçmeliyiz. Buna da ilk adım olarak bizim için başlangıç noktası oluşturacak sahil bir bilgi ortamı oluşturma yoluyla gerçekleşecek bir bilgi devrimiyle başlamalıyız. Böylece geleceği sahil ve güvenilir esaslar üzerine tasarlayıp planlamamız mümkün olacaktır. Biz buna yaklaşık 20 yıl önce başladığımız "Beytülmağdis Akademik Çalışmalar Projesi" ile katkı sunmaya çalışıyoruz. Burada Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ile Malezya Utara Üniversitesinde başlayan Beytülmağdis çalışmalarının bu anlamda çok önemli bir adım olduğuna da dikkat çekmek istiyoruz. Zira buralarda yapılacak yüksek lisans ve doktora çalışmaları, özgün sahil bilgi üretme hususunda önem arz etmektedir. Böylece bu konuda bilgi ithal etmekle yetinmeyecek üretilen bilgiyi ihraç etme imkânı da bulacağız. Bu sahil bilginin yayılmasıyla beraber İslami söylem uluslararası alanda başta Müslümanlar araştırmacılar olmak üzere tüm araştırmacılar için temel kaynak olacaktır.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Eğer İslam dünyasının üniversiteleri akademik olarak bu çabaya kucak açarsa bilgi krizi üzerindeki devrimi gerçekleştirmek kolay olacaktır. Çünkü bilgi üreterek bilgi krizini bitirmeye ve yüzyıl boyunca bize sıkıntı veren cehaleti yok etmeye doğru gerekli adımı atmış olacağız. Eğer akıldaki krizi aşabilirsek toprak işgali krizini bitirme konusunda doğru bir yola girmiş olacağız.

Kaynakça

- Abdurrahman, Avatf. *el-Meşru'us-Sihyonî: el-İhtirakü's-Sihyonî li Mısır min 1917*, (Kahire: Daru'l Arabi li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2017).
- _____, *Mısır ve Filistin: Ru'yetun tarihiyyetun ve muasire 1917-2009*, (Kahire: el-Mektebetu'l-Ekadimiyye, 2011).
- Abdurrauf, Samir Muhammed. *Mevkifü'l-Hac Emin el-Hüseynî ve İzzeddin el-Kassam mine'l-kadiyyeti'l-Filistiniyye -Dirasetun Mukarene-* (Yüksek Lisans tezi), el-Hac Hıdır Batine Üniversitesi, Cezayir 2006.
- Amiyet, Ğayş. *Bitaketün mülkiyye: Tarihun mine'n-nehbi ve's-savni ve'l-istila fi'l-mektebeti'l-vataniyyeti'l- İsrailiyye*, el-Ehliyyetu li'n-Neşri (Amman: ve't-Tevzi', 2016).
- Atiyye, Samir. *Divanu'l-Awda*, (Dimeşk: Tecamuu' el-Awda el-Filistini, 2008).
- Cebbare, Teysir. "Camiatü'l-Mescidi'l-Aksa el-İslamiyye fi'l-Kudüs âmm 1931m", *Mecelletu Camieti'n Necah li'l-ebhas - el-ulümu'l-insaniyye*, 2000, c. 14/1.

- Cerrar, Mervan. "el-Hitabü's-Siyasi el-Filistinî fi Zilli'l-İdareti'l-'Askariyyeti'l-Britaniyye (Aralık 1918 - Temmuz 1920)", *Mecelletü'l-Camietü'l-İslamiyye* (Silsiletü ed-Dirasat el-İnsaniyye) c. 17, sayı: 1, 2009.
- Çandarlıoğlu, Kadir. *Araplar bize ihanet etti, bizi arkadan vurdu yalamı – Şerif Hüseyin meselesi*. Belgelerle Gerçek Tarih, <http://www.belgelerlegercektarih.com> (Erişim tarihi: 21.03.2019).
- Ebu Şavir, Sadî. *Tatavvuri'l-itticahi'l-vatani fi'ş-şi'ri'l-Filistini el-muasir*, (Beyrut: el- Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasati ve'n-Neşri, 2003).
- el-Âlim, İsmail Ahmet. "et-Turasu fi Şi'ri Abdurrahim Mahmud", *Mecelletu'd-Dirasati'l-İslamiyye*, 2014, c. 49, sayı: 3, ss. 225-246.
- el-Awaisi, Abdulfettah. *Sinae'tu't-tarihi'l-müstakbelî: Nemazicu Beytülmağdis litefsiri'l-ehdasi'l-mu'asire ve tevcihiha*, (Cezayir: Daru'l-Halduniyye, 2013).
- el-Esta, Adil. "el-İngiliz fi'l-Edebi'l-Filistinî", *Mecelletu Camietü'n-Necah li'l-Ebhas* (el-Ulumu'l-İnsaniyye), 1999, c. 13, sayı: 2, ss. 750-787.
- el-Ğarib, İsam. *Hacı Muhammed Emin el-Hüseyini ve devruhu fi'l-hareketi'l-vataniyyeti el-Filistiniyye (1897-1974)*, (Beyrut: Merkezul-Hadara li-Tenmiyyeti'l-Fikri'l-İslami, 2014).
- el-Ğurî, Emil. *Filistin 'abre sittine 'âmen*, (Beyrut: Daru'n-Nehar li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1972).
- el-Hevali, Sefer. *el-Muslimune ve'l Hadâretü'l-Ğarbiyye*, elektronik baskı, 2018.
- el-Hüsni, Abdülkerim. *es-Sihuniyye: el-Garb ve'l-mukaddes ve's-siyase*, (Kahire: Şems li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2010).
- el-Kisvani, Nahide Ahmet. "Teceliyatü'l-Kudüs fi Şi'ri Vedü'l-Bustanî", *Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyyeti'l-Esasiyyeti li'l-ulumi't-terbeviyyeti ve'l-insaniyye / Camiatu Babil*, 2017, sayı: 35.
- en-Nuâymî, Salih. "es-Sahayinetu yehteffüne bi teşvihi Yusuf Zeydan tarihe'l-ummeti", *el-Beyan Dergisi*, 15.05.2017, <http://www.albayan.co.uk/Article2.aspx?id=577> (Erişim tarihi: 06.03.2019)
- er-Rimavi, Ali Mahmud. *Divanu Ali Mahmud er-Rimavi*, <http://www.poesgate.com/Poet.aspx?id=4284> (Erişim tarihi: 06.03.2019)
- es-Sea'libî, Abdülaziz. *Halfiyetü'l-Mu'temeri'l-İslami bi'l-Kudüs 1350/1931*, (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1988).
- es-Sekakini, Halil. *Kezae ene ya dünya bi yeomiyat Halil es-Sekakini*, yayına hazırlayan: Hale es-Sekakini, 1.bsk., (Kudüs: Matbaa 6 et-Ticariyye, 1955).
- Es-Sicistânî, Ebû Dâvûd. *Kitâbü'z-zühd*, (Kahire: Darul-Mişkat li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1993).
- es-Silvadi, Hasan Abdurrahman. "el-Müsteşrikun el-Yehud ve Muhaveletu't-Tehvin min Kudsiyyeti Beytülmağdis fi'l-Kur'ani'l-Kerim ve'l-Ehadisi'n-Nebeviyye", *Mecelletu Dirasati Beytülmağdis*, 2011, sayı: 11, ss. 1-24.
- Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*, (New York: Grove Weidenfeld, 1991).

- Halef, Ali Hüseyin. *Tecrubetü's-Şeyh İzzettin el-Kassam*, 2. bsk., (Suriye: Daru'l-Hivar li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1986).
- Hamid, Muhammed. "Mevakıfu'l-Liberaliyyeti'l-Arabiyyeti mine'l-Kadiyyeti'l-Filistiniyye: Mısır Nemuzecen" *Kadaya ve'n-Nezârat Dergisi*, 2017, sayı: 7,.
- Hazim, Ahmed. "İlamiyyune Arab fi Hidmeti İsrail Sehayinetu Ekser min Hertzal", *Kullu'l-Arab*, <http://www.alarab.com/Article/856712> (Erişim tarihi: 06.03.2019)
- Hüseyin, Hüsnü Mahmud. "Medhalun li Diraseti Şi'ri'l Mukaveme", *Mecelletu Şuuni Filistiniyye*, 1980, sayı: 106, http://www.thaqafa.org/site/pages/details.aspx?itemid=6115#.XJj-0_ugzaUk (Erişim tarihi: 06.03.2019)
- Hüseyin, Muhammed. *el-İtticahatü'l-vataniyye fi'l-edebi'l-muasir*, (Beirut: Müessesetü'r Risale, 1984).
- İbn Asâkir, Ali. *Târîhu medîneti Dımaşk*, (Şam: Darul-Fikr, 1966).
- İlhami, Muhammed. "Ba'du Ma Kaddemet Mısır li Filistin", 2017, http://melhamy.blogspot.com/2017/12/blog-post_13.html (Erişim tarihi: 06.03.2019).
- İsmail, Seyyid Ali. "Eseru Buhusi'l-Edebi'l-Arabiyye'l-Hadis ve Nekduhu fi Binai Hadaretü'l-Ümme: Havliyyetu Kulliyeti'l-Adab ve'l-Ulum bi Camiati Katar Nemuzecen", *İshamati'l-Luğeti ve'l-Edeb fi'l-Binai'l-Hadârî li'l-Ummeti'l-İslamiyye Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi, 2007, c. 1, ss. 59-75.
- Lawrence, T. E. *Seven Pillars of Wisdom: a Triumph*, (Oxford: Oxford University Press, 1955).
- Mansur, Hayri. *el-İstişrak ve'l-va'yu's-salib*, (Beirut: el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirasati ve'n-Neşr, 2001).
- Millî İrşad Bakanlığı, Genel Basın Komitesi, "Meleffu Vesaik-i Filistin: Mecmuatu Vesaik ve Evrak Hâsse bi'l-Kadiyyeti'l-Filistiniyye, 637 yılından 1949 yılına kadarki dönemi kapsayan birinci kısım", Kahire 1969.
- Muhafaza, Ali. "el-Asarü's-Siyasiyyeti ve'l-İktisadiyye ve'l-İctimaiyye ve's-Sekafiyye li'l-Harbi'l-Alemiyyeti'l-Ûlâ 'ala Filistin ve'l-Ûrdün", *Mietu amm 'âla'l-Harbi'l-Alemiyyeti'l-Ûla - Mukarebat Arabiyye*, (Katar: el-Merkezu'l-Arabi li'l-Ebhas ve Diraseti's-Siyasat, 2016).
- Nassar, Fethi. *Vesaik Filistin...mine'l-uhdeti'l-Ömeriyye ila va'di Balfour*, (ed-Darü's-Sekafiyye li'n-Neşr, ty).
- Nesif, Hüseyin b. Muhammed. *Mâdi'l-Hicaz ve hadiruhu*, (Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Hudeyr, 1930).
- Nesim, Belhul. *el-Mevsu'atü'l-kübra li'l-cemaati'l-İslamiyyeti'l-Müselleha*, (Amman: Emvac li't-Tibaeti ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i, 1984).
- Qassis, Omar. *On Sociocide: (Neo)Colonial Production of Knowledge in the Palestinian West Bank* (Yüksek Lisans tezi), Budapest: Central European University, 2013.

- Raif, Ahmet. *el-Hıyanetül-Arabiyyetü'l-kübra: Kitabü'l Haşimiyiyyin el- esved min Şerifila'l-Melik*, (ez Zehra li'l-İ'lami'l-Arabi Kısmü'n-Neşr, 1992).
- Salih, Muhsin. "Cuhûdu Ba'di Ulema fî Filistin fî Ri'ayeti'l-Mukaddesati'l-İslamiyyeti fî'l-Kudsi ve Himayetihâ", *Mecelletu Dirasati Beytülmakdis*, 1997, sayı 1/1, ss. 21-46.
- Surur, Meşhurü'l Habbazi. "Şezeratun min Kıssati Nekbeti'l Kutubi ve'l-Vesaik ve'l- Mahtutati'l-Filistiniyye Âmm 1948", *Mecelletu Şuûni'l-Filistiniyye*, 2015, c. 260.
- Tayeh, Selim. "Nekbe el-Filistiniyye, İhlalun Demografıyyun ve Nekbetun Sekafiyye", *Quds Press*, 15 Mayıs 2016, <http://www.qudspress.cm.index.php?page=show&id=19100> (Erişim tarihi: 06.03.2019).
- Zerik, Konstantin. *Ma'na'n-Nekbe*, (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1948).
- _____, *Ma'na'n-Nekbe Müceddeden*, (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1967).